

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський) рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ У ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр _____
номер ІНП

Виконала: студентка II курсу, ППМЗ-22-2 _____ Інна КАТРУК

Керівник доктор філософських наук, професор кафедри психології та педагогіки _____ Валентина АФАНАСЕНКО

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор _____ Таїсія КОМАР

_____ 2023р.

Хмельницький, 2023

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень другий (магістерський)
Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки
_____ Таїсія КОМАР

підпис

протокол № 5 від 19 грудня 2022 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ
Інни КАТРУК

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Психологічні умови розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку»
Керівник кваліфікаційної дипломної роботи: Валентина АФАНАСЕНКО, доктор філософських наук, професор кафедри психології та педагогіки
Затверджено наказом ректора університету від 15 серпня 2023 р. № 30
2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 08 грудня 2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з переддипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: Методика визначення емоційного рівня впевненості, методика «Сходинки», Методика «Три оцінки», методика «Дерево», індивідуальні бесіди, анкетування для батьків, опитувальник учителя.
4. Зміст дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичний аналіз проблеми розвитку впевненості в молодшому шкільному віці, дослідження впевненості у психологічній літературі, проблема волі та розвитку впевненості у контексті наукового знання, впевненість у собі як важлива якість особистості дитини 6-10 років, продуктивна діяльність як чинник розвитку впевненості у собі дитини 6-10 років життя, висновки до розділу; розділ 2 Емпіричне дослідження розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку, обґрунтування методів та методик дослідження самооцінки у молодших школярів, аналіз результатів вивчення впевненості у молодших школярів, визначення впливу дорослих на впевненість у собі у дітей 6-10 років, методичні рекомендації щодо розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку, висновки розділу; висновки, перелік джерел посилання, додатки.
5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень) 9 рисунків, 2 таблиці.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 19 грудня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) дипломної роботи магістра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 02 січня 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 03 березня 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу дипломної роботи.	До 01 вересня 2023 р.	виконано
4	I розділ дипломної роботи.	До 10 вересня 2023 р.	виконано
5	II розділ дипломної роботи.	До 01 жовтня 2023 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01 листопада 2023 р.	виконано
7	Оформлення дипломної роботи.	До 01 грудня 2023 р.	виконано
8	Попередній захист дипломної роботи.	_____ жовтня 2023 р.	виконано
9	Захист дипломної роботи (відповідно графіку)	_____ грудня 2023 р.	виконано

Здобувач _____ Інна КАТРУК

Керівник роботи _____ Валентина АФАНАСЕНКО

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічні умови розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку»

Здобувач Інна КАТРУК

Керівник Валентина АФАНАСЕНКО

Кваліфікаційна робота включає 98 сторінок, 2 таблиці, 12 рисунків, перелік джерел посилання складає 44 найменування.

Ключові слова: впевненість, особистість, розвиток, молодші школярі.

Об'єктом дослідження є розвиток впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

Предметом дослідження є психологічні умови розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

За результатами дослідження розроблено методичні рекомендації для вчителів та батьків щодо розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

Одержані результати можуть бути використані вчителями та майбутніми психологами при роботі з дітьми молодшого шкільного віку.

Дипломник _____ Інна КАТРУК

Дата подання кваліфікаційної дипломної роботи до захисту 08 грудня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ.....	12
1.1. Дослідження впевненості у психологічній літературі.....	12
1.2. Проблема волі та розвитку впевненості у контексті наукового знання.....	17
1.3. Впевненість у собі як важлива якість особистості дитини 6-10 років.....	23
1.4. Продуктивна діяльність як чинник розвитку впевненості у собі дитини 6-10 років життя.....	30
Висновки до розділу.....	34
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	37
2.1. Обґрунтування методів та методик дослідження самооцінки у молодших школярів.....	37
2.2. Аналіз результатів вивчення впевненості у молодших школярів.....	47
2.3. Визначення впливу дорослих на впевненість у собі у дітей 6-10 років.....	61
2.4 Методичні рекомендації щодо розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.....	64
Висновки до розділу.....	69
ВИСНОВКИ.....	72
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	74
ДОДАТКИ.....	78
ДОДАТОК А Методика визначення емоційного рівня впевненості.....	78
ДОДАТОК Б Методика «Драбинка».....	80
ДОДАТОК В Методика «Дерево».....	81
ДОДАТОК Г Індивідуальні бесіди.....	83
ДОДАТОК Д Анкета для батьків.....	85
ДОДАТОК Е Анкети для широкого кола педагогів та вчителя досліджуваних дітей.....	87

ДОДАТОК Ж Робота з вчителями.....	88
ДОДАТОК И Робота з батьками.....	91
ДОДАТОК К Ігри.....	96

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Особливості формування української держави визначають специфічні вимоги до її учасників, які мають мати активну життєву позицію і оптимістичне ставлення до майбутнього. Це стосується осіб, які є життєстійкими та можуть гнучко адаптуватися до суспільних змін, активно вирішувати складні життєві проблеми, підтримані впевненістю у власних силах. Формування такої особистості починається з раннього дитинства в сімейному середовищі і стає важливим завданням освітніх установ.

Сучасна практика шкільного навчання зазвичай акцентується на формуванні знань, умінь і навичок у дітей. Однак, вона обмежена в увазі до глибокого формування особистості та розвитку певних аспектів, таких як характер, духовність, цінності, та розвиток впевненості. Освітні програми зосереджені на знаннях, які можна легко оцінити за допомогою тестів та оцінок. Обмежений обсяг навчальної програми змушує вчителів зосереджуватися на найважливіших предметах і часто обмежується академічними дисциплінами, обмежений час, який вчителі проводять у класі, ускладнює інтеграцію елементів особистісного розвитку в навчальний процес. Однак для поглибленого розвитку дітей важливо враховувати не лише знання, а й характер, цінності, мораль та соціальні навички. Для того, щоб діти були більш врівноваженими та успішними в майбутньому, необхідний баланс між академічними знаннями та особистісним розвитком.

Розвиток впевненості відіграє важливу роль у житті дитини, впливаючи на академічну успішність і розвиток особистості. Діти розвивають впевненість, отримуючи оцінки з різних джерел, включаючи вчителів, однолітків і батьків. Їхні оціночні судження мають значний вплив на самооцінку дитини та її ставлення до своїх здібностей і досягнень. З іншого боку, навчальний процес і шкільне середовище також мають значний вплив на впевненість у дітей. Якщо діти оточені позитивним і сприятливим середовищем, яке допомагає їм розвиватися та досягати успіху, це позитивно впливає на їхню самооцінку та впевненість. Розуміння цього взаємозв'язку дозволяє батькам і вчителям взяти на

себе відповідальність за те, як вони розмовляють і взаємодіють з дітьми, щоб підтримувати їхню позитивну самооцінку і розвивати їхні здібності та навички належним чином.

Дійсно, розвиток впевненості є важливим фактором розвитку особистості дитини. Оскільки навчальна діяльність є важливим чинником формування та розвитку самооцінки дітей, школа має значний вплив на цей процес. Навчальна діяльність у початковій школі є основним способом набуття дітьми знань і навичок. Успіхи та невдачі в навчанні впливають на самооцінку дитини, її впевненість у своїх здібностях та потенціалі. Тому важливо створити позитивне та сприятливе навчальне середовище, яке сприяє розвитку впевненості та незалежності дітей. Розвиток впевненості дозволяє дітям бути незалежними та активними в суспільстві, а також бути агентами власної діяльності та особистісного розвитку. Важливо надавати позитивну підтримку і ставитися до невдач як до можливості для зростання і розвитку. Для того, щоб діти молодшого шкільного віку були успішними у навчанні, важливо враховувати особливості розвитку пам'яті, мислення та сприйняття, уваги, навичок саморегуляції та уявлень про особистісне ставлення до світу.

Звернення до обраної проблеми є обґрунтованим згідно з вимогами нормативно-правових документів, що регулюють систему освіти в Україні. Зокрема, закони України «Про освіту» (2017 р.) та «Про загальну середню освіту» (2020 р.) визначають основні принципи та стандарти в освітній системі. Крім того, «Конвенція про права дитини» (1989 р.) встановлює права та захист дітей, що також є важливим аспектом при розв'язанні проблем у сфері освіти.

Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження державного стандарту початкової освіти» (2018 р.) та Концепція «Нова українська школа» (2016 р.) визначають ключові аспекти організації та зміцнення системи освіти, включаючи розвиток особистісних якостей дітей, таких як впевненість в собі. Такі нормативно-правові документи створюють фреймворк для вдосконалення педагогічних практик та підтримки психологічного розвитку учнів.

Концептуальні ідеї стосовно проблеми впевненості індивіда в собі закладено низкою педагогічних (Ш. Амонашвілі, Н. Виноградова, І. Волкова, О. Серебрякова та інші) і психологічних (У. Джемс, С. Куперсміт, М. Розенберг, О. Леонт'єв, В. Петровський та інші) досліджень.

Вивчення впевненості у собі в наукових дослідженнях включає різні аспекти та ракурси. Наприклад, деякі вчені, такі як І. Вайнер, В. Вигоцький та інші, розглядають специфіку процесу формування впевненості у собі. Інші, серед яких Г. Маталіна, О. Серебрякова та інші, досліджують особливості розвитку цієї якості в різних сферах діяльності.

Деякі дослідження, такі як ті, що проводять Ф. Іващенко, О. Нікітіна, зосереджені на вивченні взаємозв'язку між впевненістю в собі та успіхом у діяльності. Це дозволяє розуміти, як ця характеристика особистості впливає на досягнення у різних областях життя.

Інші вчені, такі як О. Папір, В. Ромек, Є. Смаглій та інші, розглядають впевненість в собі як соціально-психологічну характеристику особистості. Це дозволяє враховувати взаємодію цієї якості з соціальним середовищем та сприйняттям самої особистості в групі чи суспільстві.

Актуальність дослідження зумовлена низкою суперечностей між:

- потребами суспільства у впевненій в собі особистості, здатної до свідомих учинків, та негативними явищами у соціальному середовищі, які нівелюють гуманістичну спрямованість освіти;
- сучасними вимогами освіти стосовно формування творчої і впевненої у своїх можливостях та перспективах особистості, та традиційно-консервативними підходами, які панують у освітній практиці.

Отже, актуальність проблеми та потреба в її подальшому вивченні зумовили вибір теми дослідження: **«Психологічні умови розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку»**.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні та емпіричній перевірці психологічних умов розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку,

розробці методичних рекомендацій щодо розвитку адекватної самооцінки, як основи впевненості дітей молодшого шкільного віку.

Для реалізації поставленої мети нами були висунуті наступні **завдання**:

1. Проаналізувати літературу щодо психологічних особливостей розвитку впевненості в молодшому шкільному віці.
2. На основі аналізу виявити психологічні умови розвитку впевненості в молодшому шкільному віці.
3. Провести емпіричні дослідження щодо проявів впевненості у дітей молодшого шкільного віку у освітній взаємодії.
4. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку впевненості дітей молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження: розвиток впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні умови розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

В основу дослідження була покладена **гіпотеза** про те, що на розвиток впевненості у дітей молодшого шкільного віку впливають психологічні особливості міжособистісної взаємодії на засадах емпатії, прийняття, довіри, тощо.

Матеріали та методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація психологічної, педагогічної, методичної літератури та нормативних документів з проблеми; *емпіричні* – Методика визначення емоційного рівня впевненості, методика «Сходишки», методика «Три оцінки», методика «Дерево», індивідуальні бесіди, анкетування для батьків, опитувальник учителя.

Практичне значення дослідження виявляється в можливості використання в процесі підготовки майбутніх психологів в закладах вищої освіти розроблених нами методичних рекомендацій з розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

Експериментальна база дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі Меджибізького ліцею Меджибізької селищної ради. В ньому взяли участь 21 учень 3 класу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що здійснено аналіз та узагальнення психологічних особливостей розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку; уточнено сутність поняття впевненості в собі стосовно дітей молодшого шкільного віку як інтегративне утворення особистості, що виявляється в позитивному ставленні до себе та реалізації власних прагнень через співвіднесення своїх можливостей із бажаним результатом, в адекватній самооцінці під час виконання певної діяльності, в ініціативності та активній позиції щодо навколишнього світу; розкрито загальні психологічні особливості розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку.

Апробація результатів та публікації. Було апробовано на XIII-ої «Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування особистості сучасного фахівця як суб'єкта самотворення в умовах освітнього простору» (м. Хмельницький, 2023).

Участь в Четвертому кафедральному науковому семінарі “Актуальні проблеми сучасних наукових досліджень здобувачів вищої освіти магістерського рівня” (м. Хмельницький, 2023) та доповідь в рамках семінару.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (44 найменування). Загальний обсяг роботи складає 98 сторінок. Основний текст викладено на 71 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Дослідження впевненості у психологічній літературі

Відповідно, як «впевненість» пов'язана з самооцінкою науковці корелюють питання впевненості і самооцінки, саме цьому і присвячений параграф. Впевненість - важлива якість особистості. Вона відображає ступінь віри людини у власні здібності та цінність і впливає на її поведінку, взаємодію з іншими людьми та загальне ставлення до життя. Впевненість може бути важливим фактором досягнення успіху, подолання труднощів і отримання задоволення в різних сферах життя. Ця риса допомагає людям відчувати себе більш незалежними та компетентними, а також сприяє їхній здатності приймати рішення та виправляти помилки. Підвищення впевненості в собі може бути важливою метою для особистісного розвитку та досягнення успіху в різних сферах життя.

Поняття «впевненість» вчені інтерпретують через різні психічні явища - установку, здібність до самовираження, самосприйняття, саморегуляцію, самооцінку, інтелектуальну емоцію, інтелектуальний стан. Впевненість у кількісній діяльності означає, що людина реалістично оцінює свої здібності та навички в цій сфері. Якщо самооцінка відповідає фактичній компетентності, це призводить до здорового самосприйняття та впевненості в собі. Люди вірять у власну здатність виконувати завдання і досягати цілей у цій сфері. З іншого боку, надмірна самовпевненість виникає тоді, коли самооцінка є вищою за реальні можливості, що призводить до переоцінки своїх здібностей. З іншого боку, не впевненість у собі виникає, коли самооцінка нижча за реальні здібності, що заважає людині вийти за межі зони комфорту і викликає страх перед викликами і невизначеністю. Збалансована самооцінка і впевненість у собі ведуть до більш успішної та задоволеної діяльності в різних сферах життя.

У сучасній психологічній науці розглядаються різні аспекти впевненості в собі, а саме:

- Специфіка виникнення і розвитку впевненості: І. Бех, О. Дашкевич, І. Зінов'єва, Є. Серебрякова, М. Сміт
- Вивчення впевненості як соціально-психологічної характеристики особистості: О. Папір, В. Ромек, Є. Смаглій
- У контексті самовідношення і самооцінки: С. Максименко, С. Пантилєєв
- В зв'язку з образом-Я: Л. Бороздіна, М. Боришевський, І. Кон, Є. Соколова
- У контексті саморегуляції: В. Петровський, В. Рибалка, В. Столін

Впевненість у собі розглядається як:

- Почуття переживання, відчуття й усвідомлення своїх можливостей: В. Зінченко, Б. Мещеряков, О. Черникова
- Властивість особистості з позитивною оцінкою власних навичок і здібностей: В. Табунська, В. Лабунська
- Психічний стан мобілізації готовності до досягнення високого результату: Є. Ільїн, А. Пуні, А. Генів
- Вольові якості: рішучість, сміливість, ініціативність, наполегливість: А. Сальтер, Е. Щербаков

На думку К. Роджерса, впевненість базується на довірі до власного життєвого досвіду. Люди, які вірять у власний досвід і здібності, зазвичай демонструють більшу впевненість у собі. Ця базова довіра до власного досвіду може бути важливою основою для формування впевненості в собі на ранніх стадіях життя, за визначенням Е. Еріксона. Діти, які відчують, що їхні дії та рішення приймаються як правильні та доцільні, розвивають більшу впевненість у собі та віру в свою здатність до самореалізації та соціальної взаємодії. Впевненість, визначена як самоприйняття, означає, що люди приймають свою поведінку, рішення, навички та загальний характер. Це важливий аспект психологічного здоров'я та розвитку впевненості. Коли люди приймають себе,

вони стають більш впевненими і здатними брати на себе відповідальність за свої дії та вибір.

Впевненість дійсно можна розглядати як стійку особистісну характеристику, яка базується на низці ключових якостей, що визначають рівень впевненості:

- Мотивація до досягнення: Впевнені в собі люди, як правило, мають високу мотивацію до досягнення своїх цілей і подолання труднощів. Вони вірять, що їхні зусилля приведуть до успіху, і активно прагнуть досягти поставлених цілей.
- Вольовий самоконтроль: впевнені люди здатні контролювати свою поведінку і реакції в різних ситуаціях. Вони здатні зберігати спокій і раціональне мислення в стресових ситуаціях.
- Менш тривожні: впевнені люди зазвичай не страждають від надмірної тривожності або невпевненості в собі. Вони здатні долати страхи і сумніви та відчувати впевненість у своїх силах.

Впевненість можна розглядати як цілісний симптомокомплекс, оскільки вона включає фізіологічні, когнітивні та емоційні аспекти. Впевненість може мати значний вплив на багато аспектів життя людини, включаючи професійний успіх, стосунки та загальне психічне здоров'я. [9]

Впевненість - це дійсно багатовимірне явище, що включає в себе різні компоненти та їх взаємозв'язки. Розглянемо кожен з цих складових:

- Когнітивний компонент: йдеться про знання людини про себе, свої здібності та самосприйняття. Впевнені в собі люди зазвичай розуміють свої сильні та слабкі сторони, і ці знання дозволяють їм впевнено долати труднощі та радіти досягненням.
- Емоційно-оціночні фактори: цей аспект включає самооцінку та самосприйняття. Впевнені люди позитивно ставляться до себе, не перебільшують свої недоліки і вірять у свою здатність досягти успіху.
- Поведінкові фактори: сюди відносяться самоконтроль і саморегуляція. Впевнені люди вміють керувати своєю поведінкою та реакціями в різних

ситуаціях. Вони здатні зберігати спокій і відповідальність у стресових ситуаціях.

Крім того, важливими є готовність до досягнень і відчуття відповідності вимогам і правилам. Всі ці складові та їх взаємозв'язки розглядаються при вивченні впевненості в собі. Впевненість можна розвивати і підтримувати за допомогою різних методів, включаючи психологічну підтримку, тренінги та самоспостереження.

Р. Зігмунд висвітлює важливий аспект впливу страху та негативного досвіду на впевненість у собі. Переконавання, що людина не має достатньої сили або навичок, може перешкоджати розвитку впевненості в собі. Таке негативне сприйняття може посилити невпевненість і стати психологічним бар'єром на шляху до успіху. Важливо розуміти, що самооцінку і впевненість у собі можна змінювати і розвивати протягом усього життя. Позитивний досвід, підтримка інших та практика можуть допомогти подолати ці негативні уявлення та підвищити впевненість у собі. Важливу роль у цьому контексті відіграють процеси саморозвитку та самопізнання.

З точки зору соціально-когнітивного підходу, представленого А. Бандурою, впевненість або невпевненість у поведінці можна пояснити тим, що людина використовує поведінкові стереотипи, поширені в її соціальному оточенні. Зокрема, коли батьки та інші близькі люди демонструють впевнену поведінку, діти вчаться і наслідують впевнену поведінку, спостерігаючи за нею. Цей підхід покликаний підкреслити роль спостереження та моделювання у розвитку впевненості в собі. Згідно з теорією Бандури, люди вчаться, спостерігаючи за іншими, і це включає в себе навчання впевненої поведінки шляхом сприйняття та наслідування впевнених рольових моделей у своєму оточенні. Таким чином, соціально-когнітивний підхід підкреслює важливість соціальних факторів, у тому числі моделювання поведінки, у розвитку впевненості в собі. [5]

На думку М. Селігмана, причини виникнення невпевненості співвідносяться з концепцією вивченої безпорадності. Певні моделі поведінки

формується під впливом того, як соціальне середовище реагує на поведінку людини. Якщо середовище реагує одноманітно або взагалі не реагує на будь-яку поведінку людини, формується безпорадний тип особистості, яка не вірить у власні сили. Така людина переконана, що від неї нічого не залежить і неможливо вплинути на події. [35]

Отже, на основі охарактеризованих вище теоретичних положень вітчизняних і зарубіжних психологів, ми визначаємо, що:

- 1) Впевненість - це стійке та позитивне ставлення людини до власних навичок, здібностей та компетентності, яке проявляється у спілкуванні та особистих стосунках. Іншими словами, впевненість у собі включає в себе віру в себе, компетентність і самооцінку.
- 2) Впевненість у собі розвивається в процесі виховання та навчання. Взаємодія з оточенням, наприклад, рольові моделі, освіта, навчання та досвід, відіграють важливу роль у формуванні та зміцненні впевненості в собі.

Впевненість в собі дійсно включає різні аспекти і її прояв може бути дуже різноманітним. Вона відбивається в когнітивних, емоційних та поведінкових проявах особистості. Цей психологічний конструкт відображає важливий аспект розвитку та функціонування людської особистості. Зрозуміння впевненості в собі та її компонентів може бути корисним для розвитку цієї якості у дітей та дорослих. Розуміння власних можливостей та робота над підвищенням впевненості в собі можуть допомогти людям досягати більшого успіху в різних сферах життя. Основні критерії впевненості в собі виокремлювались різними вченими, та найбільш вагомими вважаються: когнітивний, емоційний, і поведінковий компоненти.

Отже, аналіз поняття «впевненість у собі» у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці підтвердив, що цей феномен є складним утворенням і тісно пов'язаний із специфічним ставленням людини до свого внутрішнього світу, відносин до інших людей і ситуацій.

1.2. Проблема волі та розвитку впевненості у контексті наукового знання

Впевненість у собі, з одного боку, об'єднує інтелектуальні, емоційні та вольові процеси, а з іншого – є характеристикою зрілої особистості. Формування волі та вольових якостей учнів є одним із головних завдань морального виховання в контексті формування нового типу людської особистості. Проблематика терміну «воля» привертала увагу вчених протягом усієї історії розвитку філософського, психологічного та педагогічного знання, починаючи з найдавніших часів і до сьогодення.

Концепція «Нова українська школа» враховує історичний контекст розвитку філософського, психологічного та педагогічного знання. Вона визнає важливість формування особистості і громадянської позиції школярів, а також якостей, які сприяють їхньому успішному розвитку та взаємодії в сучасному суспільстві. У цій концепції наголошується на важливості розвитку особистості кожного учня, формуванні його громадянської позиції та розвитку якостей, які допоможуть йому стати успішним громадянином і членом сучасного суспільства. Вона відображає сучасні уявлення про освіту як процес, який сприяє розвитку особистості і підготовці молодого покоління до активної участі в житті суспільства. [32]

Поняття «воля» в історії європейської філософії дійсно мало два основні значення, і ці значення можуть розглядатися через призму різних філософських та культурних традицій.

- 1) Класична раціоналістична традиція: Згідно з цією традицією, воля визначалася як здатність розуму до самовизначення і володіння моральною аутономією. Великі філософи, такі як Іммануїл Кант, вважали, що воля є важливою для розуміння моральності і етики. Вони розглядали волю як здатність особистості визначати моральні закони та діяти відповідно до них, незалежно від зовнішніх впливів.

2) У вітчизняній філософії: В Україні та інших країнах відзначалася важливість волі як здатності до вибору та активності. Ця концепція волі може бути пов'язана з ідеєю внутрішнього рушіючого механізму, який спонукає людину до дії та вибору мети для своєї діяльності. Воля, в цьому контексті, розглядається як здатність до внутрішнього наполегливого зусилля для досягнення мети або підкорення власним прагненням.

Ці два підходи до розуміння волі відображають складність та різноманітність філософських поглядів на це поняття в історії філософії. Воля залишається важливим об'єктом дослідження філософів і психологів, і розуміння її значення може варіюватися залежно від контексту і традицій. [41]

У психології поняття «воля» відображається як складний психічний процес, який визначає активність людини та спонукає її до цілеспрямованої діяльності та досягнення поставленої мети. Воля визнається як здатність до вибору дій і внутрішніх зусиль, необхідних для їх виконання. Цей процес включає в себе такі аспекти:

- 1) Вибір: Воля дозволяє людині обирати мету або завдання для своєї діяльності. Це може бути вибір між різними альтернативами або встановлення пріоритетів.
- 2) Саморегуляція: Воля допомагає людині контролювати свої дії та прагнення, навіть якщо вони суперечать негайним бажанням чи інстинктам.
- 3) Мотивація: Воля також пов'язана з мотивацією. Вона може стимулювати людину до дії, надаючи енергію та наполегливість для досягнення мети.
- 4) Доленосність: Воля допомагає здолати труднощі та виклики на шляху до мети. Вона надає силу для подолання перешкод та переборювання труднощів.
- 5) Внутрішні зусилля: Воля включає в себе внутрішні психічні зусилля та концентрацію, які необхідні для реалізації обраної мети.

Це поняття важливе в психології, оскільки воля впливає на рішення та дії людини, її самоконтроль і здатність до самодисципліни. Вона також має велике

значення в контексті досягнення цілей, вирішення проблем і подолання труднощів в житті. [36]

З переходом від індустріальної епохи до епохи знань виникає питання: «Яка ж це - компетентна, конкурентоспроможна та успішна особистість на початку третього тисячоліття?». Шукаючи відповіді на цей запит сучасні реалії життя висувають нові вимоги до освіти, яка має сформувати навички, які допоможуть молодим людям максимально реалізувати власний потенціал і досягнути високих результатів, а не лише дати базові знання з різних галузей науки і мистецтва. Б.Триллінг і Ч.Фейдл називають їх «навичками ХХІ століття» [39]. Їх трьохблочна структура подається у освітній програмі «Партнерство з підтримки навичок ХХІ століття» [33]. Проте, якщо розглядати усталене в психолого-педагогічній науці визначення навичок як автоматизованого виконання певних дій, які людина виконує багаторазово, очевидно, що вони пов'язані з вольовою сферою особистості, яка передбачає сформованість певних морально-вольових якостей, таких, як-от: дисциплінованість, ініціативність, сміливість, наполегливість, рішучість, витримка, самостійність, цілеспрямованість, старанність. Тобто з'являється потреба представити сучасне бачення морально-вольових якостей особистості в контексті їх визначальних функцій.

Так, концепція «волі» є однією з ключових і водночас складних для наукового вивчення. Воля включає в себе психологічні та філософські аспекти, і її дослідження може здійснюватися з різних підходів.

У філософії «воля» була предметом вивчення для таких великих філософів, як Арістотель, Спіноза, Кант, Ніцше та інші. Вони висували свої гіпотези щодо природи волі, моральних аспектів волевиявлення, і їхні роботи в значній мірі вплинули на розвиток філософських концепцій волі.

У психології, воля теж вивчається з різних підходів, зокрема з точки зору психології волі, когнітивної психології, психології особистості тощо. Психологи досліджують, як воля впливає на прийняття рішень, реалізацію цілей та впровадження змін в поведінці людини.

У педагогіці вивчення волі є важливим аспектом виховання та розвитку особистості. Педагоги розробляють методи та стратегії для формування вольових якостей у дітей та молоді, вчать їх вирішувати завдання та переборювати перешкоди.

Оскільки воля є складним психологічним та філософським явищем, її дослідження вимагає інтегрованого підходу з боку різних наукових дисциплін.

Дослідження феномену волі українськими психологами має свою важливу роль в розвитку наукового знання. Особливо важливим є те, що вони розглядали різні аспекти волі та розкривали її природу з різних точок зору.

В.К. Котирло, одна із відомих українських фахівців в галузі психології, правильно визначала волю як складний психічний процес, дію та стан, які регулюють активність та поведінку людини. Її підхід до волі враховував різні аспекти цього феномену, включаючи умисність, свідому цілеспрямованість та довільність. Вона наголошувала на важливості вольової дії та вольового зусилля, які мають регулюючу функцію у психічній діяльності людини.

Дослідження українських психологів стосовно розвитку волі у дітей є важливими в контексті виховання та освіти. Зрозуміння процесів формування волі в дітей може допомогти розробити кращі педагогічні методи та підходи до виховання вольових якостей. Дослідження цього феномену в контексті української психології сприяє розширенню загального розуміння природи волі та способів її розвитку. [27]

Наукові досягнення В.К. Котирло пов'язані з шляхом виявлення психологічних особливостей вольових проявів, джерел вольової поведінки дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, при цьому визначено значення об'єктивних перешкод і суб'єктивних труднощів для формування волі дітей, з визначенням ефективних шляхів, засобів і умов формування вольової поведінки та виховання окремих вольових якостей у дитини. [27]

І.Д. Бех вніс важливий внесок в розуміння зв'язку між волею та моральним розвитком особистості. Його погляди відображають важливу ідею про те, що моральні якості особистості формуються через волю, особливо через довільну

поведінку. Ця ідея вказує на те, що моральне ставлення і дії людини визначаються її волевими рішеннями та самостійним вибором. Згідно з цим підходом, моральною є тільки та поведінка, яка є результатом свідомого вибору, а не просто відповіддю на зовнішні обставини чи настанови. Воля грає ключову роль у формуванні моральних цінностей та структури особистості, оскільки вона дає людині можливість активно керувати своєю поведінкою та вчинками. Ця концепція підкреслює важливість виховання вольових якостей та розвитку здатності до самостійних моральних виборів в процесі формування моральної особистості. Довільна поведінка є, власне, людською самодіяльністю, тому що вона найбільшою мірою пов'язана з тими діями і вчинками, які диктуються свідомим, осмисленим рішенням. Для вольових проявів суттєве те, що вони перетворюють мислення людини у вчинкове, дієве, емоційно-вольове. А це - шлях до розвитку активної, творчої особистості. [8]

Погляди І.Д. Беґа на волю та формування вольового процесу засновані на ідеї, що рефлексія грає важливу роль у формуванні вольового ставлення до діяльності та моральних виборів. Він підкреслює важливість того, щоб особистісна рефлексія викликала емоційний образ моральних вимог, що в свою чергу стимулює дії та вчинки.

За цим підходом, воля визнається не лише як раціональний процес, але й як процес, в якому важливу роль відіграють емоції та емоційний зміст. Це означає, що моральні вчинки та рішення формуються під впливом емоційно забарвлених образів, що виникають під час рефлексії моральних ситуацій та вимог. Цей підхід вказує на важливість сприяння розвитку вольових якостей та моральних цінностей шляхом розвитку рефлексивних навичок та створення ситуацій, які допомагають формувати моральні образи та емоційну забарвленість вимог. [7]

Сила волі та впевненість у собі - це два важливі психологічні аспекти, які взаємодіють і впливають один на одного, але мають різні значення та функції.

Сила волі - це психологічний ресурс, який дозволяє людині приймати рішення, ставити цілі та виконувати завдання, навіть коли вони вимагають

зусиль і самоконтролю та змушують відмовитися від негайного задоволення на користь довгострокових цілей. Сила волі допомагає долати перешкоди, переборювати спокуси та справлятися зі складними завданнями. Ця якість важлива для успіху в багатьох сферах життя.

Впевненість - віра в себе і свої здібності. Впевненість дає людині впевненість у тому, що вона може досягти своїх цілей і подолати труднощі. Впевненість дозволяє людям ризикувати, пробувати щось нове і перетворювати негативні думки та страхи на позитивні дії.

Сила волі і впевненість взаємно підсилюють один одного. Наприклад, сильна сила волі допомагає людині зберігати впевненість перед обличчям труднощів і викликів. І навпаки, впевненість у собі може підтримувати силу волі, надаючи людині впевненість у своїй здатності досягти успіху. Важливо розвивати і підтримувати ці дві якості, щоб досягати великих успіхів у житті і долати різні труднощі. [3]

Відтак, воля особистості є її суттєвим складником, що містить прості й морально-вольові якості, які виконують регулятивну, стимулювальну, спонукальну функції. У поданій статті дослідницька увага зосереджувалась саме на детермінаційних функціях морально-вольових якостей. Вони представлені як ґрунтовні детермінанти, що зумовлюють ефективність формування навичок навчання й новаторства; навичок в галузі інформації, засобів зв'язку й технологій; життєві, професійні й кар'єрні навички. Воля є показником особистісної незалежності, самодисципліни та здатності до самоорганізації. Вона спонукає людину до роботи над собою, до самоконтролю, та допомагає подолати труднощі та досягати поставлених цілей. Формування волі є важливим завданням виховання, освіти та саморозвитку. Воно допомагає розвивати у людини вміння приймати рішення, визначати свої цілі, та наполегливо працювати для їх досягнення. Виховання волі сприяє розвитку характеру, моральних якостей, та сприяє становленню активної, відповідальної громадянської позиції. Це також важливо в контексті освіти, оскільки освіта не обмежується лише передачею знань, а також спрямована на розвиток

особистості. Загалом, формування волі важливо як для індивідуального самовдосконалення, так і для розвитку суспільства в цілому.

1.3. Впевненість у собі як важлива якість особистості дитини 6-10 років

Виховання волі допомагає учням молодшого шкільного віку стати активними та мотивованими навчатися, розвиватися та вносити внесок у суспільство. Специфіка соціальної ситуації розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку визначається переходом їх до нового соціального статусу - молодшого школяра. Діти беззаперечно сприймають авторитет вчителя, що створює сприятливі умови для спілкування молодших школярів з педагогами. Роль вчителя є дуже важливою для першокласників. Адже вчитель стає новим і важливим дорослим, який замінює батьків на час навчання дитини в школі.

Коли дитина йде до школи, стосунки з батьками відновлюються. Ці стосунки змінюються через нові права та обов'язки як для дитини, так і для дорослого. Батьки повинні задовольняти потреби дитини у навчанні і підтримувати її цікавість до оточуючого світу. Вони можуть це зробити, сприяючи розвитку читацьких навичок, експериментів, позакласних заходів, інтерактивних інструкцій тощо. Позитивна роль батьків у навчанні включає створення стимулюючого середовища для навчання та розвитку впевненості дитини. Також, розвиток впевненості дитини супроводжується формуванням нових соціальних відносин, включаючи відносини з вчителями. Вчителі впливають на навчальний процес та соціалізацію дитини, допомагаючи їй розвивати критичне мислення, соціальні навички та впевненість у собі. Поява вчителя як нового авторитету для дитини є психологічним випробуванням батьківських стратегій. Водночас вчитель бере на себе нову і важливу функцію - надавати дитині емоційну підтримку в навчанні та полегшувати процес адаптації. У цьому контексті основним фокусом стосунків батьків та учнів у перші роки навчання стає не контроль за успішністю, а діагностика самопочуття та впевненості в школі. [40]

Психологічна неповноцінність може виникнути, коли дитина відчуває, що батьки занадто багато роблять для себе і приділяють їм занадто багато уваги. У таких випадках діти можуть бути переконані, що вони не можуть самостійно долати життєві труднощі, тому що інші завжди були за них. Не відчуваючи своєї значущості і незалежності, діти можуть бути недостатньо впевнені в своїх здібностях.

З іншого боку, відмова від батьків також може змусити дітей відчувати себе неповноцінними. У дітей, які відчувають себе відкинутими або небажаними, може розвинутися почуття неповноцінності і переконання, що вони не заслуговують любові і підтримки. Це може вплинути на впевненість у своїх здібностях та психічну стабільність у подальшому житті. [37]

Аналіз психологічних аспектів дітей з обмеженими фізичними можливостями та їх взаємодії з батьками та іншими людьми дуже важливий для підтримки психологічного та соціального розвитку. А. Адлер вважав, що уникнення надмірної допомоги і неприйняття, а замість цього створення сприятливого психологічного середовища для розвитку незалежності і впевненості в собі сприятиме психологічному здоров'ю дитини і його подальшого успіху. [1]

Зі вступом до школи коло спілкування дитини з однолітками значно розширюється. Першокласники спочатку спілкуються формально, переважно в процесі виконання навчальних завдань або під впливом зовнішніх обставин. Неформальні стосунки між дітьми в класі становляються переважно за допомогою вчителя. Учитель обирає в класі кількох учнів, які є взірцем для інших учнів у навчанні та поведінці, і водночас звертає увагу на недоліки в поведінці деяких з них. У цьому випадку критерієм популярності учня молодших класів серед однолітків буде рівень його/її академічної успішності та особистісні якості. На основі досвіду взаємодії в класі молодші школярі починають формувати загальну думку про своїх однокласників і намагаються оцінювати якості та поведінку своїх ровесників. Клас перетворюється з аморфного

утворення на стабільну соціальну групу, в якій молодші класи диференціюються відповідно до їхнього особливого статусу.[23]

Навчання є основним видом діяльності дітей молодшого шкільного віку і проявляється у цілеспрямованому набутті соціального досвіду і, таким чином, у формуванні соціальної компетентності. Навчальна діяльність має стандартизовану структуру, спільну для всіх видів діяльності. На початкових етапах шкільного навчання основними цілями є засвоєння базових знань і розвиток навичок грамотності. Конкретні цілі навчання дітей молодшого шкільного віку визначаються змістом навчальної програми.

Навчальна діяльність у перших роках навчання є гіперактивною. У цій віковій групі також можна спостерігати динаміку навчальної мотивації. Наприклад, багато першокласників, які сприймають школу як гру, перебувають під впливом випадкових ознак, таких як шкільне приладдя, дзвінки тощо, які ззовні приписуються навчальній мотивації. Згодом пізнавальні інтереси стають більш важливими, як найбільш ефективна мотивація для дітей молодшого шкільного віку.

Пізнавальна мотивація активна навіть у першокласників, яким зазвичай подобається вчитися, читати, писати і рахувати. Діти усвідомлюють важливість навчання як соціально цінної діяльності. Мотивація, що впливає зі змісту навчального матеріалу, проявляється як прагнення дитини дізнатися нові факти, природу і походження явищ. У першому класі мотивацією до навчання часто є бажання отримати новий соціальний статус учня початкової школи. Згодом ця мотивація переростає в почуття обов'язку й відповідальності з усвідомленням соціальної ролі навчання. [29]

В початковій школі інтенсивно розвивається самосвідомість. Дитина починає усвідомлювати свою індивідуальність та піддається соціальним впливам. Під час навчання формується образ «Я», впевненість та навички самоконтролю та саморегуляції. У цьому віці діти вчаться використовувати колективні символи, мову, цифри тощо, а також усвідомлюють систему соціальних очікувань та ціннісних орієнтацій у суспільстві. Розвивається

самопізнання та саморефлексія, з'являється здатність аналізувати власну поведінку та усвідомлювати межі власних можливостей. Разом з цим формуються навички саморегуляції та самостійності. У молодшому шкільному віці діти виявляють емоційну експресію, розширюють арсенал інтонаційних та мімічних реакцій, а також розвивають здатність фіксувати характер і якість власних емоційних переживань.

Навчання сприяє розвитку різних видів емоцій - інтелектуальних, естетичних, моральних та практичних, сприяючи зниженню імпульсивності та підвищенню дисциплінованості та самостійності дітей. У цьому віці формується самоконтроль як здатність дитини свідомо керувати своєю психічною та поведінковою діяльністю.[34]

Розвиток Я-концепцій учнів початкової школи є важливою частиною їхнього психологічного розвитку. Давайте розглянемо кожен з цих ознак більш докладно:

- 1) Розширення сфери усвідомлення себе: У молодшому шкільному віці діти починають більше усвідомлювати себе як індивідуальності. Вони стають усвідомленими щодо своїх характеристик, здібностей та обмежень.
- 2) Активізація процесу самопізнання: Учні більше цікавляться самими собою та своєю унікальністю. Вони стають більш самосвідомими і починають розуміти, що робить їх унікальними.
- 3) Формування Я-образу учня: Діти починають створювати образ себе як школяра та учня. Вони усвідомлюють свою роль у навчальному середовищі.
- 4) Я-реальне і Я-ідеальне: Діти розрізняють між своїм «Я» в теперішньому часі (Я-реальне) і своїм «Я» у майбутньому (Я-ідеальне). Це може бути пов'язано з їхніми мріями, цілями та планами.
- 5) Орієнтація на групу однолітків: Діти починають відчувати більшу приналежність до своєї групи однолітків. Вони спілкуються, навчаються і взаємодіють зі своїми ровесниками.

- 6) Формування особистісної рефлексії: Учні розвивають здатність розмірковувати про себе, свої вчинки та дії. Вони можуть встановлювати межі своїх можливостей та розуміти, як впливають на оточуючих.
- 7) Формування усвідомленої і узагальненої самооцінки: Діти розвивають більш усвідомлену і об'єктивну оцінку самих себе. Вони можуть оцінювати свої здібності та досягнення більш об'єктивно.
- 8) Усвідомлення і стриманість у прояві почуттів: Учні навчаються більш усвідомлено виражати та контролювати свої почуття. Вони можуть виявляти більше розуміння і стриманість у вираженні емоцій.
- 9) Усвідомлення вольових дій та формування вольових якостей: Діти починають усвідомлювати вольові дії, такі як вибір, самоконтроль і самодисципліну. Вони формують вольові якості, які допомагають їм керувати своєю поведінкою та досягати своїх цілей.

Усі ці аспекти розвитку особистості молодшого школяра є важливими для їхнього подальшого навчання та розвитку впевненості.

3. Фрейд розділив «суперего» на дві підсистеми: сумління та «его»- ідеал. Сумління включає здібність до критичної самооцінки. Заохочувальний аспект «суперего» – це «его» – ідеал. Він формується з того, що батьки схвалюють або високо цінують, та призводить до становлення у індивідуума високих стандартів. Якщо мета досягнута, це викликає відчуття самоповаги [43]. Нездатність бути на рівні «его» – ідеалу викликає втрату самоповаги та комплекс неповноцінності [42].

В процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку:

- 1) довільність психічних процесів,
- 2) внутрішній план дій,
- 3) уміння організувати навчальну діяльність,
- 4) рефлексія

У процесі розвитку «Я» дитина поступово переходить від простого відчуття себе до усвідомлення власної індивідуальності, внутрішніх рис, потреб

та цілей. Цей процес включає уявлення про власний статус в групі однолітків, взаємодію зі своїми батьками, вчителями та іншими дорослими, а також реакції інших людей на дитину. «Я» визначає, як людина сприймає себе, інших, та своє місце у світі. Самосвідомість розвивається разом з «Я» і охоплює усвідомлення власних якостей, досягнень і переживань. Вона також допомагає людині розвинути свідомість своїх дій і виборів, а також рефлексивне мислення.

Самосвідомість грає важливу роль у формуванні і розвитку особистості протягом життя. Для дитини важливо, щоб розвиток «Я» і самосвідомості відбувався позитивно і сприяв психологічному розвитку та самореалізації. Сприятливе навколишнє середовище, підтримка від батьків, вчителів і ровесників можуть сприяти здоровому розвитку «Я» та впевненості дитини. [44]

Розвивається впевненість у період суб'єктивного видокремлення дитиною своїх дій з усієї структури її предметної діяльності, що стає можливим завдяки виховним впливам дорослих (показування, навчання, оцінювання), оскільки у спільних діях дитини і дорослого «елемент сприяння дорослого є провідним». Наступна стадія становлення впевненості полягає у відокремленні дитиною себе від власних дій у зв'язку з використанням свого імені. З генетичного погляду використання власного імені означає поступовий етап розвитку впевненості, перехід до видокремлення себе як постійного цілого з потоку дій, які змінюються.

Початково дитина виробляє уявлення про себе і свої можливості на основі реакцій дорослих та інших дітей на її дії. І розвиток її впевненості залежать від того, як вона сприймає ці реакції та реагує на них.

Розвиток впевненості — це процес, який починається із усвідомлення та аналізу власних дій, якостей та можливостей. Вона передбачає не лише реакції інших людей, але й внутрішнє самоспостереження і самоконтроль. Поступово дитина розвиває свідоме розуміння своєї особистості та здібностей, та навчається оцінювати себе незалежно від зовнішніх впливів.

Впевненість грає важливу роль в формуванні позитивної самоконцепції. Якщо дитина розвиває вміння об'єктивно оцінювати себе і вірити у власні

здібності, це сприяє її психологічному розвитку і досягненню успіхів у навчанні та житті загалом. Розвиток впевненості також може впливати на мотивацію дитини та її загальний емоційний стан. Тому важливо створювати сприятливе середовище для позитивного формування впевненості дитини, де вона відчуває підтримку і можливість розвивати свої здібності.[34]

Часто діти пишаються рисами, якими не володіють, розповідають про вигадані досягнення. Оцінюючи себе, дитина прагне позитивної оцінки, хоче показати свою цінність для інших. З віком впевненість стає більш адекватною можливостям дитини, це зумовлюють продуктивні види діяльності, ігри за правилами, де вона бачить і порівнює свій результат з результатом інших дітей, дає собі правильну оцінку.

Впевненість відображає сприйняття та оцінку себе і може бути позитивною або негативною. Впевненість формується на основі внутрішніх переконань і зовнішнього впливу, такого як оцінки інших людей, реакції оточуючих і власний досвід.

Розвиток впевненості може стимулювати саморозвиток і досягнення успіху, оскільки дитина, яка вірить у власні можливості, часто більш активно працює над власними цілями і завданнями. Невпевненість, навпаки, може призвести до сумнівів у власних здібностях та обмежувати можливості досягнення успіху. [30]

Впевненість може бути підтримана і покращена через психологічну підтримку, позитивний досвід, навчання та самоспостереження. Психологи та педагоги працюють з дітьми та дорослими, щоб допомогти розвивати здорову впевненість, яка є важливою для психологічного благополуччя та соціального успіху.

Р. Бернс вважав, що «впевненість – це особистісне судження про власну цінність». Приблизно так само визначав впевненість М. Розенберг: для нього це негативна чи позитивна установка, яка спрямована на специфічний об'єкт, на так зване Я [6].

Таким чином, дитяче самопізнання проходить шлях від усвідомлення власної поведінки до оцінки себе іншими, до розвитку впевненості. Отже, впевненість є найскладнішим продуктом розвитку свідомої діяльності дитини і одним з новоутворень молодшого шкільного віку. Впевненість є складовою самопізнання і проявляється в тому, як людина оцінює свої успіхи, невдачі, якості та здібності. На впевненість значною мірою впливає оцінка дорослих. Неадекватна оцінка послаблює впевненість дитини в собі, а надмірна - призводить до переоцінки своїх здібностей та особистих якостей.

1.4. Продуктивна діяльність як чинник розвитку впевненості у собі дитини 6-10 років життя

Чим точніша оцінка дорослого, тим сприятливіше сприйняття дитиною власних здібностей і наслідків своїх дій. Хоча основним типом мислення молодших класів є метафоричне мислення, процес навчання сприяє розвитку абстрактного мислення. Учні молодшого шкільного віку використовують у навчальному процесі майже всі компоненти мислення, особливо активне порівняння, аналіз і синтез, узагальнення та стандартизацію. Для дітей цього віку основні форми мислення, такі як поняття, судження, міркування та умовиводи, вже наявні та доречні.

Молодший школяр демонструє розвиток свого мисленнєвого процесу, який спрямований не тільки на розуміння предметів і явищ навколишнього світу, а й на здатність дитини аналізувати власні психічні процеси - це називається рефлексією. Новим рівнем розвитку психологічної діяльності молодших школярів є рефлексія, тобто вміння аналізувати власну психологічну діяльність і поведінку. У цьому віці розвивається і новий психологічний чинник - внутрішній план дій, який виражається в здатності молодшого школяра заздалегідь планувати свої дії в розумі перед їх виконанням. [24]

У перші роки навчання в школі типовим є домінування активної уваги молодших класів. Першокласники охоче реагують на яскраві, нові та несподівані

стимули. Проте навчальний процес сприяє формуванню у них здатності до концентрації, підвищенню стійкості й діапазону уваги, розвитку вольового керування увагою. Найкращі результати в концентрації уваги учнів початкових класів досягаються шляхом стимулювання їх пізнавального інтересу та підвищення мотивації важливості матеріалу. Діти цього віку, безумовно, здатні зосереджуватися на інтелектуальних завданнях, але для цього потрібна велика сила волі та високий ступінь мотивації. [17]

Розвиток пам'яті в молодшому шкільному віці характеризується кількісними і якісними змінами. Прикладом кількісних змін є збільшення обсягу матеріалу, який дитина може запам'ятати, і збільшення тривалості запам'ятовування цього матеріалу. Активація довільних спогадів відбувається паралельно з мимовільними, а механічні спогади співіснують із осмисленими формами пам'яті.

Навчальна діяльність сприяє розвитку уяви та її перетворенню з репродуктивних форм у творчі. Для молодших школярів створення уявних образів є важливим для вивчення навчальних матеріалів, таких як розуміння історій, вирішення математичних задач, аналіз природних явищ та історичних подій. Учні початкової школи можуть збільшити швидкість, з якою вони створюють уявні зображення, підвищуючи їх точність і деталізацію. Вони також демонструють багату уяву через різноманітні та багаті сни.

Навчальна діяльність стає ключовою для дітей шкільного віку, хоча елементи навчання характерні для них ще в дошкільному віці. Навчання сприяє їхньому інтелектуальному розвитку, а також розширює їхній кругозір, формує їхні перспективи та сприяє їхньому моральному, соціальному розвитку та розвитку впевненості.

Учіння є основною активністю молодших школярів і включає в себе спрямоване засвоєння суспільного досвіду, що сприяє розвитку їх соціальної компетентності. В сучасному світі наголос робиться на формуванні компетентності дитини, яка не обмежується лише знаннями, але також включає

вміння критично їх оцінювати, продуктивно використовувати і навіть самостійно поповнювати та розширювати. [4]

Навчальна діяльність має структуру, характерну для будь-якої діяльності. У молодших школярів на початковому етапі основною метою є засвоєння базових знань та формування навичок грамотності. Конкретні цілі учіння визначаються змістом навчальних програм. Важливо розрізнати мету, яку ставить перед дітьми вчитель, та ту мету, яку усвідомлює та приймає дитина під час навчання. Більшість першокласників вже вдруге половині навчального року відносно чітко розуміють ціль, яку перед ними ставить вчитель. Проте важливо враховувати, що не у всіх молодших школярів мета, поставлена вчителем, автоматично стає їхньою власною метою. [26]

Навчальна діяльність молодших школярів гіперактивна і характеризується змінами педагогічної мотивації в цьому віці. Спочатку багато першокласників цікавляться навчанням в школі як грою і їх приваблюють зовнішні атрибути навчання, такі як шкільне приладдя і дзвіночки. Це приклад зовнішньої атрибуційної мотивації навчання. Але з часом пізнавальний інтерес стає найбільш ефективною мотивацією для навчання школярів. Дослідження навчальних мотивів молодших школярів, проведене Л.І. Божович, виявило різні типи мотивів, які приводять їх до навчання. [12]

Когнітивна мотивація зазвичай активується у багатьох першокласників, які виявляють інтерес до навчання, читання, письма та обчислювальної техніки. Діти розуміють важливість навчання як соціально цінної діяльності. Їх мотиви пов'язані з бажанням дізнатися нові факти, зрозуміти суть явищ і їх походження. Коли молодші школярі виявляють інтерес до самого процесу навчання і навіть отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні навчальних завдань, мова йде про мотивацію самим процесом. [26]

Основною мотивацією для навчання першокласників часто є бажання знайти новий соціальний статус, тобто стати школярем. Згодом ця мотивація може перерости в почуття обов'язку, і, як правило, оцінка успіху або неуспіху в навчальній діяльності дитини в цілому впливає на впевненість. [28]

Когнітивна мотивація зазвичай активується у багатьох першокласників, які виявляють інтерес до навчання, читання, письма та обчислювальної техніки. Діти розуміють важливість навчання як соціально цінної діяльності. Їх мотиви пов'язані з бажанням дізнатися нові факти, зрозуміти суть явищ і їх походження. Коли молодші школярі виявляють інтерес до самого процесу навчання і навіть отримують задоволення від подолання труднощів при вирішенні навчальних завдань, мова йде про мотивацію самим процесом. [22]

Правда, основною мотивацією 1-го класу часто є бажання придбати новий соціальний статус, тобто стати школярем. Згодом ця мотивація може перетворитися на почуття обов'язку, а оцінка успіху або неуспіху в навчальній діяльності впливає на розвиток впевненості дитини в цілому. [14]

Для успішного засвоєння навчальних матеріалів важливо формувати у юних учнів нові навички та дії. Повноцінне навчання включає в себе активацію і розвиток різних видів діяльності: руху, сприйняття, духу, мови, мотивації. У початковій школі особлива увага приділяється розумовим діям, які допомагають учням усвідомлювати свої навчальні завдання, зрозуміти нові матеріали і усвідомлено їх засвоювати. [25]

Дійсно, важливо вибрати перше загальноосвітнє заняття молодшого шкільного віку, оскільки воно визначає загальний рівень грамотності учнів початкової школи. Крім того, сприяння розвитку здібностей до самоосвіти, включаючи навички самоконтролю та самоповаги, є важливим аспектом розвитку впевненості.

Юні учні, як правило, виявляють інтерес до оцінок, які вчитель виставляє в першому і наступних класах. Згодом у них починає розвиватись впевненість стосовно результатів навчання. Впевненість є потужним механізмом саморегуляції успішності дітей, тому її значення в молодшому шкільному віці дійсно важливо. [19]

Низька успішність молодших школярів може мати серйозні наслідки. Оскільки навчання є основним і суб'єктивно важливим видом діяльності в цьому віці, хронічна невдача шкодить дітям, знижує впевненість, викликає ранню

депресію і фрустрацію, і тому важливо надавати підтримку дітям з низькою успішністю, сприяючи поступовому поліпшенню психологічного комфорту і результатів навчання. [21]

Висновки до розділу

Проблема розвитку впевненості в молодшому шкільному віці є важливою і вивчається як психологами, так і педагогами. Впевненість є важливим аспектом психологічного розвитку дитини, і вона впливає на її успішність в навчанні, соціалізацію та загальний емоційний стан.

Впевненість - важлива якість особистості. Вона відображає ступінь віри людини у власні здібності та цінність і впливає на її поведінку, взаємодію з іншими людьми та загальне ставлення до життя. Впевненість може бути важливим фактором досягнення успіху, подолання труднощів і отримання задоволення в різних сферах життя. Ця риса допомагає людям відчувати себе більш незалежними та компетентними, а також сприяє їхній здатності приймати рішення та виправляти помилки. Підвищення впевненості в собі може бути важливою метою для особистісного розвитку та досягнення успіху в різних сферах життя.

Ось деякі ключові аспекти теоретичного аналізу проблеми розвитку впевненості в молодшому шкільному віці:

- 1) Самопізнання: На цьому етапі розвитку дитина починає краще розуміти себе і свої можливості. Важливою частиною самопізнання є відчуття власної компетентності та здатності до досягнень.
- 2) Взаємодія з оточуючими: Вплив родини, однолітків та вчителів на розвиток впевненості не може бути недооціненим. Взаємодія з позитивними ролями відповідає за підтримку та розвиток впевненості.
- 3) Успішність: Досягнення в навчанні та інших сферах життя є важливими джерелами впевненості. Дитина, яка відчуває, що вона здатна досягати успіхів, розвиває впевненість в собі.

- 4) Самоконтроль та вміння вирішувати проблеми: Впевненість також включає в себе вміння ефективно керувати своєю поведінкою та вирішувати проблеми. Це пов'язано з розвитком когнітивних та психологічних навичок.
- 5) Сприйняття позитивних відгуків: Дитина, яка оточена позитивними підтримуючими відгуками з боку дорослих та ровесників, схильна розвивати більшу впевненість в собі.
- 6) Моделювання відповідної поведінки: Позитивні приклади від дорослих та інших дітей можуть служити важливими моделями для розвитку впевненості.
- 7) Структура впевненості: У психології виділяють різні аспекти впевненості, такі як соціальна впевненість, академічна впевненість, фізична впевненість тощо. Для кожного аспекту впевненості існують власні фактори розвитку.
- 8) Позитивна психологія: За останні роки підхід позитивної психології став популярним. Він наголошує на розвитку позитивних характеристик, включаючи впевненість в собі.
- 9) Роль вчителя: Вчителі грають ключову роль у розвитку впевненості в молодших школярів, сприяючи їх успіхам у навчанні та створюючи позитивне навчальне середовище.

Розвиток впевненості важливий для саморозвитку дитини і впливає на її загальний успіх та емоційний стан. Передбачення та підтримка розвитку впевненості у молодших школярів є важливим завданням для батьків та педагогів.

Впевненість в собі дійсно включає різні аспекти і її прояв може бути дуже різноманітним. Вона відбивається в когнітивних, емоційних та поведінкових проявах особистості. Цей психологічний конструкт відображає важливий аспект розвитку та функціонування людської особистості. Зрозуміння впевненості в собі та її компонентів може бути корисним для розвитку цієї якості у дітей та дорослих. Розуміння власних можливостей та робота над підвищенням впевненості в собі можуть допомогти людям досягати більшого успіху в різних

сферах життя. Основні критерії визначення впевненості в собі визначаються різними дослідниками, проте найбільш визнаними є когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Проведений аналіз поняття «впевненість в собі» в рамках вітчизняної та зарубіжної психологічної науки підкреслив, що цей феномен є складним утворенням і пов'язаний із специфічним ставленням людини до свого внутрішнього світу, інших людей і ситуацій. Впевненість в собі, з одного боку, включає інтелектуальні, емоційні та вольові аспекти, а з іншого – є ознакою зрілої особистості.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ВПЕВНЕНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Обґрунтування методів та методик дослідження розвитку впевненості у молодших школярів

Для визначення рівня впевненості в собі у дітей молодшого шкільного віку ми використали психологічні діагностичні методи, найпоширенішими з яких є анкетування або опитування, які заповнюють діти, їхні батьки та вчителі. Такі анкети можуть включати питання щодо сприйняття дітьми власних здібностей, самооцінки та рівня впевненості в собі.

Ще одним методом є спостереження за поведінкою та взаємодією дітей у навчальному середовищі - важливий спосіб визначити рівень їхньої впевненості. Цей метод надає конкретні ситуації та деталі про те, як діти справляються із завданнями, як вони реагують на власні помилки та як взаємодіють з іншими. Спостереження може бути корисним інструментом для отримання об'єктивної інформації про психологічний стан дитини та її ставлення до власних здібностей.

Також, психологічні тести є ефективним інструментом для вимірювання розвитку впевненості у дітей. Ці тести надають кількісні дані про рівень впевненості та порівнюють їх із загальними нормами для даного вікового діапазону. Цей метод дозволяє провести об'єктивний аналіз і визначити, чи знаходиться рівень впевненості дитини в межах норми для її віку, чи потребує підтримки та модифікації. При оцінці впевненості важливо враховувати цілий ряд методів і джерел інформації.

При виборі методики для визначення розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку, важливо враховувати їхні вікові особливості та індивідуальність. Також важливо забезпечити конфіденційність та створити сприятливу атмосферу для дослідження.

Для визначення розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку ми обрали наступні методи та методики:

1. Методику визначення емоційного рівня впевненості
2. Методика «Три оцінки» (М. Кун)
3. Методика «Драбинка» (модифікація О. П. Таран)
4. Проективна методика «Дерево»
5. Індивідуальні бесіди
6. Анкетування для батьків
7. Опитувальник учителя

Методика визначення емоційного рівня впевненості (див. Додаток А)

Стимульний матеріал: малюнки для виконання субтестів. В ході проведення методики було представлено випробуваному малюнок і завдання виконати його відповідно субтеста.

Субтест № 1. Уяви, що зображений на малюнку (див. рисунок 2.1) ряд гуртків - це люди. Вкажи, де знаходишся ти.

Рисунок 2.1

Субтест № 2. Велике коло - це твоє «Я». Маленькі круги - це твої рідні, друзі і вчитель. Покажи, де будуть перебувати батько, мати, бабуся, дідусь, брат (сестра), вчитель, друзі (див. рисунок 2.2).

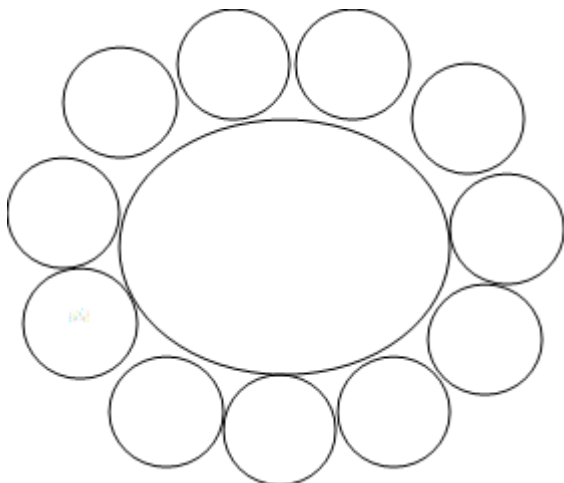

Рисунок 2.2

О – батько М – мати Д – дідусь Б – бабуся Б2 – брат С – сестра Др – друзі
В – вчитель

Субтест № 3. Ось на малюнку (див. рисунок 2.3) твої батьки, вчителі, друзі. Постав хрестик (точку) там, де знаходишся ти.

Рисунок 2.3

Субтест № 4. Постав крапку в тому місці кола, де знаходишся ти (див. рисунок 2.4).

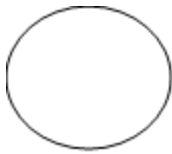

Рисунок 2.4

Субтест № 5. Уяви, що ти знаходишся в нижньому ряду. Яким з двох гуртків ходитимеш являтися ти (див. рисунок 2.5)?

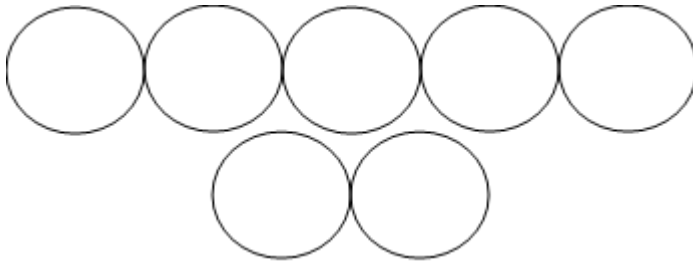

Рисунок 2.5

Обробка результатів:

Субтест № 1. Стандартом для дитини вважається вказівка на третє-четверте коло ліворуч. У такому випадку дитина адекватно сприймає особливості свого «Я-образу», усвідомлює свою цінність і позитивно оцінює саму себе. При вказівці на перше коло вона проявляє завищену самооцінку, а

вказування на круги, розташовані далі від п'ятого, вказує на занижену самооцінку.

Субтест № 2. Дозволяє визначити дитині ставлення своїх близьких. Коли вона розташована зверху, це вказує на прийняття переваги і може призвести до відчуття тиску від цієї людини. З іншого боку, коли вона знаходиться внизу, може виникати бажання чинити тиск на тих, хто розташований вище, відчуваючи свою перевагу.

Субтест № 3. Дозволяє визначити соціальну зацікавленість дитини, тобто чи вона відчуває себе включеною та прийнятою в світі людей, і також визначає ступінь близькості до різних категорій людей. Якщо дитина вказала своє положення поза трикутником, це може свідчити про те, що вона відчуває себе відокремленою або нецікавою у соціальних взаємодіях.

Субтест № 4. Визначення ступеня егоцентризму дозволяє виявити цю особливість у розташуванні себе дитиною на малюнку. У дошкільників характерно високий ступінь егоцентризму, виражений у розташуванні себе в самому центрі кола. У старших дітей очікується більш розумне, обґрунтоване егоїстичне ставлення.

Субтест № 5. Виявлення індивідуалізації за допомогою цього субтесту полягає в тому, щоб визначити, чи відчуває себе дитина спорідненою з іншими (вказівка на ліве коло) чи унікальною (вказівка на праве коло).

Методика «Три оцінки»

Мета: з'ясування рівня впевненості, рівня домагань та оцінної позиції учня.

Інструкція передбачає виконання навчального завдання учнями у письмовій формі. Психолог разом з учителем оцінюють роботу учнів за трьома категоріями: адекватна, завищена та занижена.

Перед роздачею зошитів учням вони повідомляють: «Троє вчителів із різних шкіл перевіряли ваші роботи. Кожен висловив свою думку щодо виконаного завдання, і тому вони поставили різні оцінки. Обведи кружечком ту оцінку, з якою ти згодний».

Потім в індивідуальній бесіді з учнями з'ясовуються відповіді на такі запитання:

1. Яким учнем ти себе вважаєш: середнім, слабким чи сильним?
2. Які оцінки тебе радують, які засмучують?
3. Твоя робота заслуговує оцінки «9», а вчителька поставила тобі оцінку «12». Ти зрадієш чи це тебе засмутить?

Обробка та аналіз результатів

Рівень впевненості школярів визначається на основі одержаних даних за такими показниками:

- збіг або розбіжність впевненості з адекватною оцінкою учителя;
- характер аргументації впевненості:
 - а) аргументація, яка спрямована на якість виконаної роботи;
 - б) будь-яка інша аргументація;
 - в) стійкість або нестійкість впевненості, висновок про яку роблять за мірою збігу характеру оцінки, яку поставив собі сам учень, і відповідей на запитання.

Методика «Драбинка» (модифікація О. П. Таран)

Мета: визначити особливості впевненості дитини (як загального ставлення до себе) і уявлень дитини про те, як його оцінюють інші люди.

Матеріали та обладнання: Малюємо на аркуші паперу сходи з 10 сходинок. (див. Додаток Б)

Інструкція полягає в тому, щоб показати дитині драбинку і пояснити, що на нижній сходинці знаходяться найгірші хлопчики і дівчатка, на другій - трохи краще, а на верхній стоять самі хороші, добрі і розумні діти. Потім дитина повинна визначити, на яку саме сходинку вона поставить себе, намалювати себе на цій сходинці чи позначити 0, якщо важко намалювати чоловічка. Також важливо запитати, на яку сходинку її поставлять мама і вчитель.

Обробка та аналіз результатів:

Важливо звертати увагу на те, на яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти оцінюють себе як «дуже хороших» чи навіть «найкращих» дітей. Однак розташування на будь-якій з нижніх сходинок,

особливо на найнижчій, свідчить не про адекватну самооцінку, а про негативне ставлення до себе та невпевненість у власних силах. Таке порушення структури особистості може призвести до серйозних проблем, таких як депресія та асоціальність.

Ставлення батьків до дитини та їхні вимоги можуть виражатися у відповідях на питання, де дорослі поставлять дитину. Для формування в дитини відчуття захищеності важливо, щоб хтось розташував його на найвищій сходинці. Відповіді, де дитину ставлять на нижні сходинки, можуть свідчити про неблагополуччя як у структурі особистості дитини, так і в її відносинах з близькими дорослими.

Однак при відповіді на питання: «Куди тебе поставить вчителька?»

- Переміщення на одну з нижніх ступенів нормально і може служити доказом адекватної, правильної самооцінки, особливо в тому випадку, якщо дитина дійсно погано себе веде і часто отримує зауваження від вихователя.

У початковій школі більшість дітей вважають себе «хорошими» і позиціонують себе на найвищому рівні. Водночас, діти, які позиціонують себе на найвищому рівні (тобто ті, які вважають себе найкращими), навряд чи можуть обґрунтувати таку самооцінку. Діти, які вважають себе найкращими, оцінюють себе більш об'єктивно і критично і пояснюють свій вибір різними причинами, наприклад: «Я все-таки іноді зловживаю», «Я дуже багато питань задаю» і ін.

Як правило, відношення інших людей до дитини сприймається ним досить диференційовано: діти вважають, що близькі дорослі (мама, тато, дідусь, бабуся, а також учитель) по-різному ставляться до них.

Для розуміння ситуації у самооцінці дитини найважливішим є співвідношення між оцінками «за себе» та «за маму». Оптимальним вважається варіант, коли діти вважають, що їх мама поставить їх на верхню сходинку драбинки, але самі ставлять себе трохи нижче – на другу-третю сходинку зверху. Такі діти вже виробили здатність критично оцінювати себе як особистість, відчуваючи тверду підтримку від найбільш важливих дорослих. Автор методики називає їх «найбільш благополучними».

Інший варіант - висока думка дитини про себе збігається з думкою мами. Така ситуація може бути характерна для дітей:

- Дійсно благополучних;
- Інфантильних (всі оцінки розміщуються на самій верхній сходинці, але при цьому немає обґрунтованих, розгорнутих формулювань, що пояснюють таке приписування);
- «Компенсуючих» (що видають бажане за дійсне).

Інший варіант полягає в тому, що діти ставлять себе вище, ніж, на їхню думку, поставила б їх мати. Автор методики вважає таку ситуацію неблагополучною для розвитку особистості дитини, оскільки розбіжність у власній та материнській оцінках може викликати в дитини почуття, що її не люблять. Прогнозована дитиною низька оцінка з боку матері часто пов'язана з наявністю в сім'ї молодших дітей, які, на думку дитини, отримують від матері більше уваги та визнання.

Однак для цих дітей дуже важливо мати підтримку дорослого, який визначить їх на вершині. У цьому випадку можна поставити таке питання: «Хто саме з близьких людей може визначити тебе на верхній сходинці?» Зазвичай у кожної дитини є хтось в її оточенні, для кого вона є «найкращою». Часто це може бути батько або бабуся та дідусь, навіть якщо дитина взаємодіє з ними не так часто.

Якщо ж діти не очікують високої оцінки ні від кого з близьких дорослих, вони заявляють, що на найвищу сходинку їх поставить друг або подруга.

Для молодших школярів важливо також з'ясувати прогнозовану дитиною оцінку з боку вчителя і проаналізувати пояснення дитини з цього приводу.

- 1-4 сходинка - низький рівень впевненості (занижена);
- 5-7 сходинка - середній рівень впевненості (правильний);
- 8-10 сходинка - високий рівень впевненості (завищена).

Подібним чином можна попросити дитину оцінити такі характеристики, як «розумний - дурний», «добрий - злий» і т. д.

Мета: дослідження шкільної мотивації та адаптації; перевірити, як учні освоїлися в школі за перші три роки.

Форма проведення: групова.

Час проведення: 10-15 хвилин.

Обладнання: бланк, червоний і зелений олівці.

Інструкція для дітей: Кожному учневі видається аркуш із зображенням дерева, на якому розташовані чоловічки. Листи не мають нумерації фігурок. Завдання формулюється так: «Ретельно розгляньте це дерево. Ви помічаєте безліч чоловічків, які розташовані на ньому. У кожного з них свій настрій і вони знаходяться в різних положеннях. Візьміть червоний фломастер і обведіть того чоловічка, який вас найбільше нагадує себе, хто схожий на вас і має такий самий настрій, як у вас. Це перевірка вашої уважності. Тепер, взявши зелений фломастер, обведіть того чоловічка, яким ви б хотіли бути і на чиєму місці ви б хотіли перебувати». (див. Додаток В)

Інтерпретація результатів: Позиції, які вибирає учень є ототожненням свого реального і ідеального положення, чи є між ними розходження?

Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод; № 2, 19, 18, 11, 12 – товарицькість, дружню підтримку;

№ 4 – стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі);

№ 5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість;

№ 9 – мотивація на розваги,

№ 13, 21 – відстороненість, замкнутість, тривожність;

№ 8 – характеризує відстороненість від навчального процесу, відхід у себе;

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація;

№ 14 – кризовий стан, «падіння в прірву».

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні з завищеною самооцінкою й установкою на лідерство.

Індивідуальні бесіди

Спостереження були підкріплені даними, отриманими з індивідуальних бесід з кожним учасником.

Метою бесіди було дізнатися про ставлення дітей до такої особистісної якості, як впевненість у собі, їхні уявлення про значення та важливість впевненості в собі в житті, а також про оцінку власних сил та здібностей.

З кожною дитиною було проведено по дві тематичні бесіди.

Перша бесіда мала на меті з'ясувати, що діти молодшого шкільного віку думають про впевненість у собі як особистісну якість. Ця бесіда включала такі запитання: визначення сутності досліджуваного поняття; уявлення про впевненість у собі; джерела інформації про свої досягнення; перевірка самооцінки дітьми власних здібностей; визначення видів діяльності, в яких вони відчувають себе більш впевнено; ставлення до своїх здібностей. (див. Додаток Г).

Друга бесіда включала питання на визначення дій у разі невдачі, морального вибору між успіхом і невдачею, рівня мотивації до виконання завдання та впевненості у власних силах, вміння дитини знаходити шляхи вирішення нестандартних ситуацій.

Для того, щоб глибше дослідити природу впевненості в собі у дітей молодшого шкільного віку, було змодельовано експериментальну ситуацію. Створені спеціальні умови, в яких досліджувані могли продемонструвати свою впевненість у собі (або її відсутність). Моделювання експериментальної ситуації мало на меті дослідити особливості впевненої поведінки у дітей віком 6-10 років. Було зафіксовано відмінності у впевненості в собі досліджуваних залежно від статі та віку.

Анкетування батьків

Анкетуванням було охоплено 21 батьків досліджуваних. Анкета складалася з 12 запитань. Для того, щоб отримати відкриті та чесні відповіді, батьки та члени сім'ї заповнювали анкети анонімно. Таким чином, вони висловили свої думки та почуття без обмежень, таких як страх осуду або неупевненість у правдивості того, що вони говорять. Відкриті запитання в анкеті

були корисними для отримання конкретних і структурованих відповідей. Вони надали кількісні дані, які легше аналізувати та порівнювати. Однак частина запропонованих питань анкети була сформульована у закритій формі. Це можна пояснити тим, що батькам важко було розуміти психолого-педагогічні терміни, а також існувало невміння деяких з них висловлювати свої думки щодо зазначеного феномену та обґрунтовувати власні позиції. (див. Додаток Д)

Анкетування педагогів

Анкета для педагогів складалася з 5 питань закритого та відкритого характеру. Загальна кількість опитаних – 5 вчителів початкових класів.(див. Додаток Е)

Анкетування мало на меті:

– визначити рівень обізнаності вчителів з питань впевненості в собі як якості особистості. Також важливо встановити, на якому місці вони розглядають впевненість в собі серед пріоритетних якостей учнів;

– з'ясувати труднощі, з якими стикаються вчителі у розвитку впевненості в собі у дітей молодшого шкільного віку.;

– визначити оптимальні умови для розвитку впевненості в собі у молодших школярів.

Отримані результати виявили сімейні орієнтації та типові стратегії батьків і вчителів у спілкуванні з дітьми. Також було виявлено взаємозв'язок між типом цінностей дорослих по відношенню до дитини та проявом впевненої в собі поведінки. Таким чином, було комплексно проаналізовано рівень впевненості в собі дітей молодшого шкільного віку. Відповідно до поставлених завдань методика дослідження здійснювалась у трьох напрямках: робота з дітьми, батьками та педагогами.

Для дослідження феномену впевненості використовувалися як теоретичні методи (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукового матеріалу), так і емпіричні (спостереження, бесіда, експеримент та проекція). Ці методи дозволили отримати якісні та кількісні дані про впевненість як особистісну

якість, зафіксувати особливості її вираження у кожного досліджуваного та визначити тип ціннісного ставлення до дітей у сім'ї та навчальному закладі.

2.2. Аналіз результатів вивчення впевненості у молодших школярів

Практичне вивчення проявів впевненості в собі у молодших школярів в рамках експериментального дослідження дало змогу отримати вичерпну інформацію про цю важливу якість. Вивчення впевненості можна розглядати як інтегроване особистісне утворення, що включає різні елементи, які впливають один на одного і мають виховні наслідки.

1. Методику визначення емоційного рівня впевненості
2. Методика «Три оцінки» (М. Кун)
3. Методика «Драбинка» (модифікація О. П. Таран)
4. Проективна методика «Дерево»
5. Індивідуальні бесіди
6. Анкетування для батьків
7. Опитувальник учителя

Наше дослідження проводилося в Меджибізькому ліцеї Меджибізької селищної ради у 3 класі у дітей віком 8 років. Загалом у дослідженні взяли участь 21 учень.

У ході проведення дослідження було виявлено наступне.

Методика визначення емоційного рівня впевненості

Дітям роздали бланки, які містять 5 завдань (5 субтестів). На виконання дітям давали 25 хвилин. Дослідження проводилося в спокійній обстановці (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1 - Виявлення емоційного рівня самооцінки

ПП	Рівень впевненості	Відношення з близькими людьми	Соціальна зацікавленість	Індивідуалізація

Продовження таблиці 2.1

Володимир А.	Середня	Допускається тиск матері, батька та дідуся; чинить тиск на бабусю, друзів і вчителів	Зацікавлений в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Костянтин Б.	Низька	Допускається тиск бабусі, матері, батька, брата	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Любомир Б.	Середня	Допускається тиск матері і батька; Надає тиск на баб., дід., друзів, вчителя	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Аріна В.	Низька	Допускається тиск друзів, сестри, матері, вчителя	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Володимир В.	Висока	Допускається тиск матері і батька	Зацікавлений в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Ангеліна Г.	Середня	Допускається тиск вчителя, сестри, баб., Матері, батька; Надає тиск на друзів	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Анна Г.	Висока	Допускається тиск мами і дідуся; чинить тиск на бабусю, брата і сестру	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими

Продовження таблиці 2.1

Василь Д.	Середн я	Допускається тиск брата, матері, батька, бабусі	Зацікавлен ий в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Олександр Д.	Низька	Допускається тиск баб., матері, батька, друзів, вчителя	Зацікавлен ий в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Захар К.	Середн я	Допускається тиск сестри, батька, матері, вчителя; Надає тиск на друзів, брата.	Зацікавлен ий в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Дарія К.	Середн я	Допускається тиск матері, батька, бабусі	Зацікавлен а в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Мирослав Л.	Середн я	Допускається тиск матері і батька; Надає тиск на баб., дід., друзів.	Зацікавлен ий в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Олександр Н.	Низька	Допускається тиск батька, матері, бабу., дід., друзів	Зацікавлен ий в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Іван Н.	Середн я	Допускається тиск матері, батька та дідуся; чинить тиск на бабусю, друзів і вчителів.	Зацікавлен ий в соц. контактах	Вважає себе унікальним

Кінець таблиці 2.1

Олексій Н.	Середня	Допускається тиск вчителя, баб., матері., батька, друзів	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Микита П.	Висока	Допускається тиск мами і дідуся; чинить тиск на бабусю, сестру	Зацікавлений в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Сергій П.	Середня	Допускається тиск матері, батька та дідуся; чинить тиск на бабусю, друзів і вчителів.	Зацікавлений в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Альбіна П.	Низька	Допускається тиск мами, батька, чинить тиск на друзів і вчителів	Зацікавлений а в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Олена Р.	Середня	Допускається тиск матері і батька; Надає тиск на баб., дід., друзів.	Зацікавлений а в соц. контактах	Вважає себе унікальним
Валерія Р.	Середня	Допускається тиск бабусі, матері, батька, брата	Зацікавлений а в соц. контактах	Визнає схожість з іншими
Аделія Щ.	Висока	Допускається тиск матері і батька	Зацікавлений а в соц. контактах	Вважає себе унікальним

Учні з високим рівнем впевненості:

Володимир В., Анна Г., Микита П., Аделія Щ..

Учні з низьким рівнем впевненості:

Костянтин Б., Аріна В., Олександр Д., Олександр Н., Альбіна П..

Аналізуючи отримані результати, можна зробити наступний висновок: у 4 учнів виявлений високий рівень впевненості, у 12 - середній, і у 5 - низький. За даною методикою встановлено, що високий рівень впевненості відзначено лише у 19% учнів, середній рівень - у 57%, а низький - у 23%. Також можна зазначити, що 62% учнів 3 класу вбачають свою схожість з іншими, тоді як 38% вважають себе унікальними. В навчальній діяльності вчителю важливо звертати увагу на групу дітей з високим та низьким рівнем впевненості в собі.

Методика «Три оцінки»

Дітям було запропоновано виконати навчальне завдання у письмовій формі, після чого вчитель оцінив їхню роботу трьома категоріями: адекватною, завищеною та заниженою. Перед роздачею робіт учням сказали: «Троє вчителів із різних шкіл перевіряли ваші роботи. Кожен мав свою думку про виконане завдання, тому вони поставили різні оцінки. Обведіть кружечком ту оцінку, з якою ви згодні».

Дослідження проводилось в спокійній обстановці (див. таблицю 2.2)

Таблиця 2.2 - «Три оцінки»

ПП	Адекватна оцінка	Завищена оцінка	Занижена оцінка
Володимир А.		+	
Костянтин Б.			+
Любомир Б.	+		
Аріна В.			+
Володимир В.	+		
Ангеліна Г.	+		
Анна Г.		+	
Василь Д.	+		

Кінець таблиці 2.2

Олександр Д.			+
Захар К.	+		
Дарія К.			+
Мирослав Л.	+		
Олександр Н.			+
Іван Н.			+
Олексій Н.	+		
Микита П.		+	
Сергій П.			+
Альбіна П.	+		
Олена Р.	+		
Валерія Р.			+
Аделія Щ.		+	

Учні, які завищили оцінку:

Володимир А., Анна Г., Микита П., Аделія Щ.

Учні, які занижили оцінку:

Костянтин Б., Аріна В., Олександр Д., Дарія К., Олександр Н., Іван Н., Сергій П., Валерія Р.

Проаналізувавши отримані результати, можна зробити наступний висновок: 4 учнів оцінили себе завищеною оцінкою, 9-адекватною і 8 - заниженою. Тобто згідно з даною методикою високий рівень впевненості лише в 19%, середній - 43%, а низький у 38% учнів.

У навчальній діяльності вчителю варто звернути увагу на групу дітей з високим рівнем впевненості і групи дітей з низьким рівнем впевненості.

Методика «Драбинка»

Перед дитиною поставили намальовану драбинку і сказали, що на самій нижній сходинці стоять найгірші хлопчики і дівчатка. На другій - трохи краще, а

ось на верхній сходинці стоять самі хороші, добрі і розумні хлопчики і дівчатка. На яку сходинку поставив би ти себе? Намалюй себе на цій сходинці.

У ході проведення дослідження було виявлено наступне.

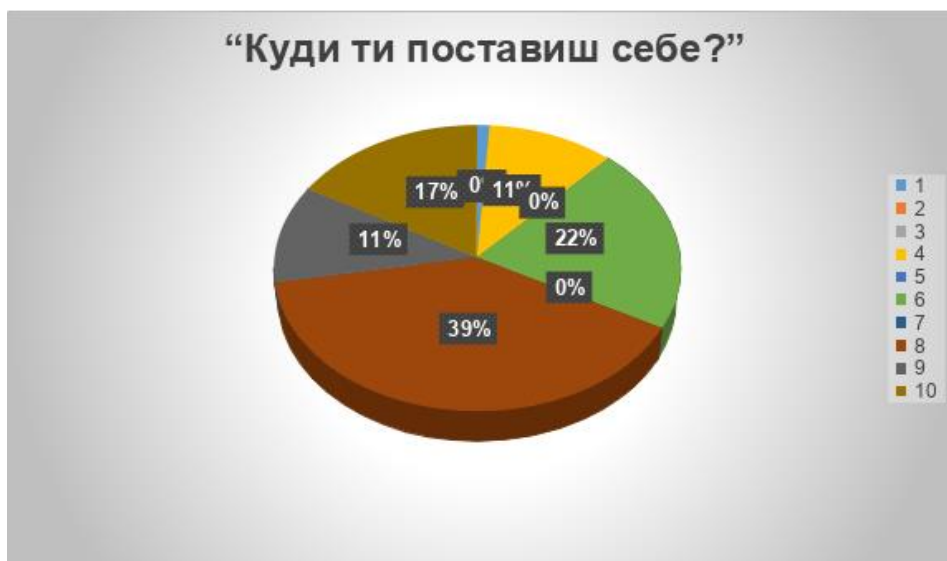

Рисунок 2.6 - відповіді учнів куди вони поставлять себе

Проаналізувавши отримані результати (див. рисунок 2.6), можна зробити наступний висновок: 3 учні поставили себе на 10 сходинку, 2 учнів - на 9, 7 учні - на 8, 4 учні - на 6, 2 учні - на 4. Тобто згідно за даною методикою, ми бачимо, що більшість учнів класу, а саме 67% поставили себе на верхні сходинки, на середні сходинки - 22%, і на нижчі - 11%.

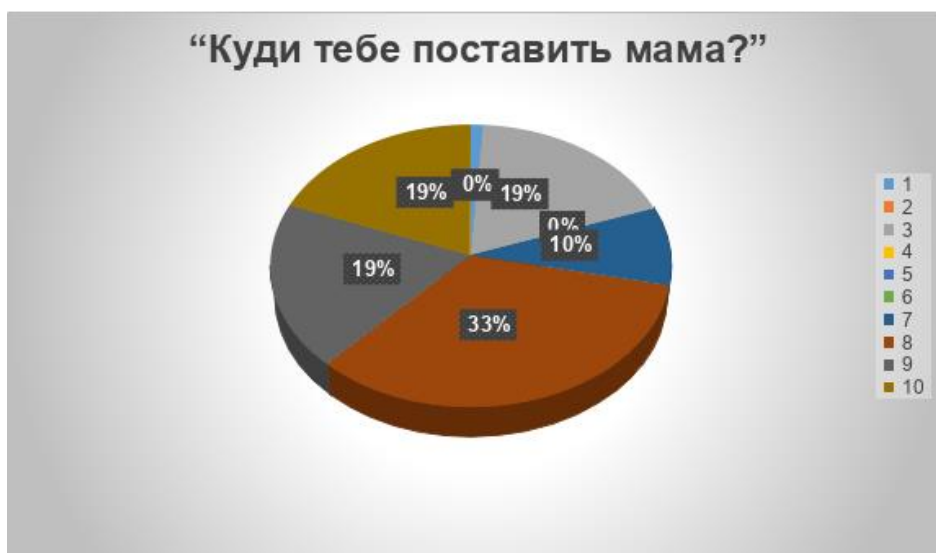

Рисунок 2.7 - відповіді учнів куди їх поставить мама

Проаналізувавши наступну діаграму «Куди тебе поставить мама?» (див. рисунок 2.7) бачимо наступне: порівняно з першою діаграмою на 10 сходинці -

4 учні, на 9 - 4 учні, на 8 - 7 учнів, на 7 - 2 учні, на 3 - 4 учні. Тобто згідно за даною таблицею, ми бачимо, що більшість учнів класу відчувають підтримку батьків, оскільки на верхніх сходинках стало більше учнів, а саме 71% поставили себе на верхні сходинки, на середні сходинки - 10%, і на нижчі сходинки стало більше учнів - 19%, що вказує на не відчуття почуття захищеності дитини. Вчителю потрібно звернути на категорію дітей, які понизили сходинку.

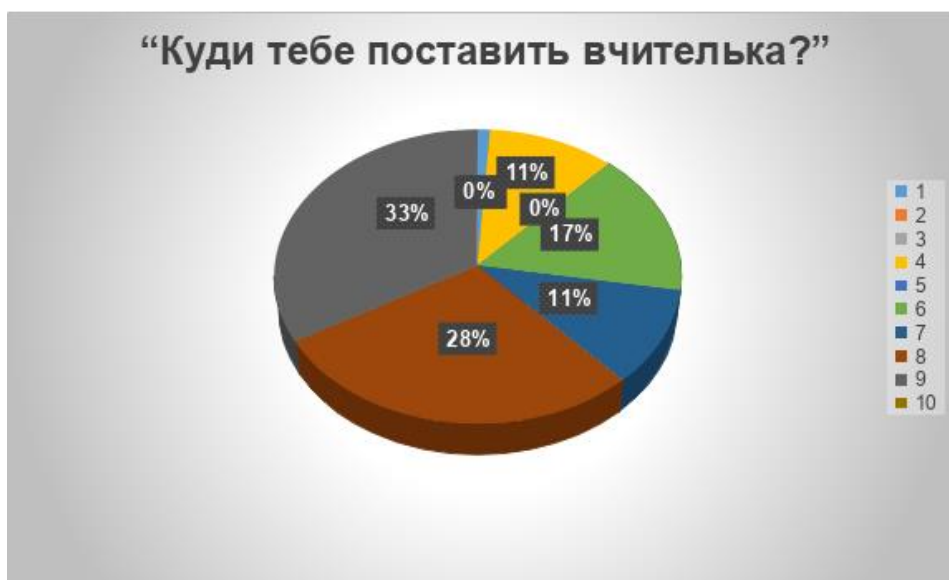

Рисунок 2.8 - відповіді учнів куди їх поставить вчителька

Проаналізувавши наступну діаграму «Куди тебе поставить вчителька?» (див. рисунок 2.8), бачимо наступне: порівняно з першою діаграмою на 10 сходинці - 0 учнів, на 9 - 6 учнів, на 8 - 5 учнів, на 7 - 2 учні, на 6 - 3 учні, на 4 - 2 учні. Тобто згідно за даною таблицею, ми бачимо, що більшість учнів класу адекватно оцінюють себе, оскільки понизили сходинку, або ж залишились на тій ж сходинці, а саме 61% поставили себе на верхні сходинки, на середні сходинки - 28%, і на нижчі сходинки так само учнів, як і на першій діаграмі - 11%, що вказує на адекватну оцінку своїх можливостей учнями.

Проаналізувавши 3 таблиці, можна зробити висновок, що у 3 класі, більшість учнів має високий рівень впевненості, в середньому - 66%, низький рівень впевненості, в середньому - 14%, та середній рівень впевненості, тобто правильний, в середньому - 20%.

Під час навчальної діяльності вчителю слід звертати увагу на дві групи дітей: тих, що володіють високим рівнем впевненості, і тих, у кого рівень впевненості низький.

Проективна методика «Дерево»

Учням запропонували аркуші з готовим зображенням сюжету: дерево, на якому розташовуються чоловічки. Кожен учень одержує лист із таким зображенням (але без нумерації фігурок). (див. Додаток В)

Завдання виглядає наступним чином: «Розгляньте це дерево. Ви помічаєте, що поруч з ним розташовані численні фігурки чоловічків. У кожного з них власний настрій та різне положення. Візьміть червоний фломастер і намалуйте контур навколо тієї фігурки, яка, на вашу думку, найбільше відображає вас – має схожий настрій і положення».

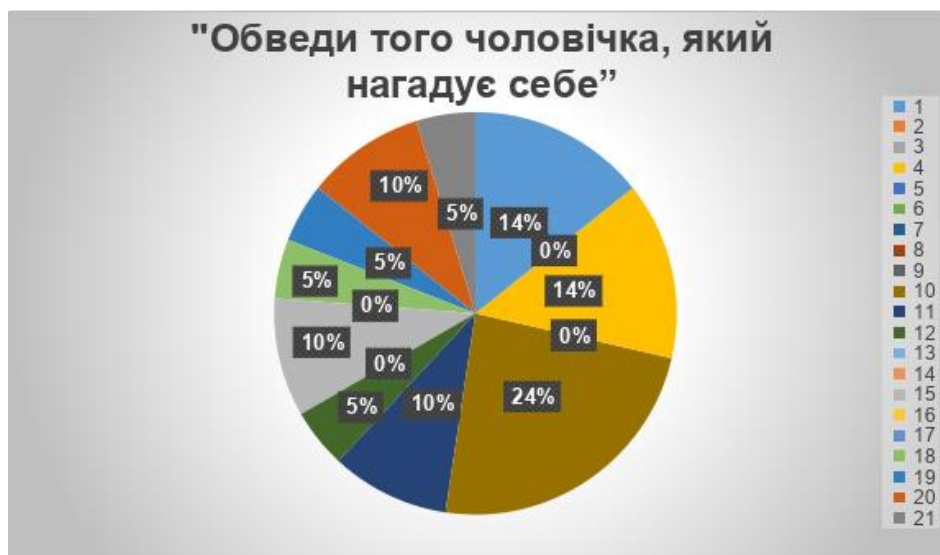

Рисунок 2.9 - обведи того чоловічка, який нагадує себе

Позиції, які вибирає учень є ототожненням свого реального положення (див. рисунок 2.9).

Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує установку на подолання перешкод - обрало 3 учні, що складає 14%;

№ 2, 19, 18, 11, 12 – товарицькість, дружню підтримку - обрало 5 учнів, що складає 25%;

№ 4 – стійкість положення (бажання домагатися успіхів, не переборюючи труднощі) - обрало 3 учні, що складає 14%;

№ 13, 21 – відстороненість, замкнутість, тривожність - обрав 1 учень, що складає 5%;

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація - обрало 7 учнів, що складає 34%;

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні з завищеною самооцінкою й установкою на лідерство обрало 2 учні, що складає 10%.

Далі ми продовжили тестування і запропонували учням взяти зелений фломастер і обвести того чоловічка, яким вони хотіли б бути і на чиєму місці хотіли б знаходитися.

Усі учні класу обрало того ж чоловічка, якого обводили червоним фломастером, що вказує на те, що їх реальне положення, є ідеальним для них самих. Вчителю рекомендуємо звернути увагу на учнів які обвели чоловічків під номером 20 та 21.

Індивідуальні бесіди

Наступним методом отримання інформації про сприйняття учасниками впевненості в собі як базової риси особистості була бесіда.

33% всіх учасників розуміли зміст поняття «впевненість у собі». Більше чверті учасників (28%) інтуїтивно визначили зміст впевненості в собі як позитивну якість характеру, не маючи чіткого розуміння суті поняття. У деяких випадках вони ототожнювали його з наявністю цих якостей.

Наприклад, 14% дітей дошкільного віку вважали, що їхні вчителі, батьки та друзі «впевнені в собі, тому що добре їх знають». Приблизно третина учасників не змогли дати визначення впевненості ні в загальному, ні в конкретних термінах. Дітям було важко дати визначення впевненості, вони висловлювали недостатньо конкретні, поверхневі та суперечливі судження. Деякі діти змогли відповісти лише на навідні запитання.

Тому розуміння змісту поняття «впевненість у собі» в молодших класах ще не є сформованим і закономірно характеризується неповними та недосконалими формами. Переважна більшість дітей вважає, що вони впевнені в собі, тому що

вірять у власні сили і завжди можуть покластися на себе і на допомогу значущих дорослих.

Серед опитаних 14% дітей оцінили свою самооцінку як низьку. Є підстави вважати, що це є наслідком завищених вимог з боку близьких дорослих, які недооцінюють досягнення їхньої особистості, що розвивається. Це гальмує процес розвитку впевненості в собі у дітей цього віку.

Результати показують, що діти молодшого шкільного віку часто пояснюють свою впевненість у собі, спираючись на судження авторитетних дорослих, а не на власний досвід. Це може свідчити про те, що звичка дорослих надмірно опікати дітей пов'язана із залежністю дітей від суджень та оцінок близьких їм дорослих.

Задokumentована наявність у класі дітей, які не можуть висловити жодного судження про це поняття, свідчить про необхідність проведення корекційно-виховних заходів, спрямованих на формування довіри в молодших класах.

Метою другої бесіди було з'ясувати характер поведінки школярів, коли вони стикаються з труднощами, та знайти шляхи подолання невдач.

Результати показали, що чверть дітей довіряють навчальним закладам (тому що у них багато друзів у школі, тому що там цікаво, у них все виходить і багато чому навчилися). Ці відповіді свідчать про те, що діти молодшого шкільного віку залежать від підтримки та захисту дорослих і дитячого колективу та пов'язують свої інтереси з основними видами діяльності, такими як гра та спілкування.

Під час експерименту було відзначено, що більше двох третин досліджуваних не намагалися реалізувати свої ідеї. Третина дітей проявили ініціативу, творчість і впевненість у виконанні практичних завдань. 10% дітей намагалися знайти власні способи самовираження. Таким чином, більшість дітей молодшого шкільного віку демонструють оптимістичне ставлення до складних ситуацій і намагаються вирішувати ці ситуації без надмірного емоційного напруження.

Майже третина опитаних дітей очікують допомоги від дорослих та однолітків при виконанні складних завдань; 24% дітей намагаються переробити завдання, якщо не зможуть виконати вимоги дорослого. Виявлено, що гарний результат діяльності викликає бажання вдосконалювати свої навички навіть у дітей молодшого шкільного віку. Таким чином, успіх мотивує їх до подальшої успішної поведінки.

Той факт, що 19% дітей молодшого шкільного віку надають перевагу складним завданням у ситуаціях вибору, підтверджує ціннісне ставлення цих дітей до себе. Те, що діти свідомо обирають складні завдання (навіть якщо вони не завжди реалістичні), свідчить про високий рівень домагань і впевненості в собі. 24% дітей увійшли до групи з нечітким ставленням до вибору складності завдань. Більшість дітей надавали перевагу легким завданням, боялися помилитися та отримати негативну оцінку від важливих для них дорослих. Вони потребували постійної підтримки та заохочення з боку батьків і вчителів.

Дослідження виявило, що незначна меншість дітей (9%) є надмірно самовпевненими і не здатними реалістично оцінювати власні прагнення та здібності. Така самовпевненість є компенсаторною та захисною, формується на тлі типових негативних оцінок з боку дорослих.

Анкетування батьків

Батьки відіграють важливу роль у формуванні особистості дітей віком від 6 до 10 років, особливо у відбудові їхньої впевненості в собі. Оскільки сім'я є першим інститутом соціалізації, що вкладає фундамент ціннісного ставлення до оточуючого світу і самооцінки, проведено анкетування батьків молодших школярів.

Аналіз анкетування показав, що більшість батьків учнів (76% респондентів) зрозуміли запропоновану анкету і дали обґрунтовані відповіді на запитання. Також було виявлено, що більшість батьків розуміють сутність поняття «впевненість у собі» і зацікавлені в поглибленні та розширенні знань про цю якість. З іншого боку, 14% батьків було важко відповісти на запитання щодо змісту поняття та особливостей поведінки їхніх дітей. Вони також не змогли

пояснити, що мають на увазі під словом «впевнений», а 10% переплутали «впевнений» з «сильний» або «впертий», таким чином, не змогли чітко пояснити природу цього явища. Невелика кількість відповідей і труднощі з визначенням явища можна пояснити низьким рівнем знань і зацікавленості дорослих у поставленому питанні.

За результатами анкетування 90% батьків вважають, що впевненість у собі є необхідною якістю для розвитку особистості дитини дошкільного віку, тоді як 10% опитаних вважають, що впевненість у собі є неважливою якістю. Аналіз відповідей батьків на запитання анкети показує, що 42% батьків зазначили, що їхні діти впевнені в собі. Проте лише половина з 21 респондента змогли обґрунтувати свою думку. Це пов'язано з браком часу, відсутністю особистого контакту з дитиною та недостатніми знаннями про внутрішній світ дитини.

Третина батьків дітей молодшого шкільного віку не вважають, що їхні діти впевнені в собі. На їхню думку, це риса, якою володіють лише дорослі з багатим життєвим досвідом. У статті йдеться про суттєву розбіжність між уявленнями значної частини батьків про впевненість своїх дітей у собі та їхньою реальною поведінкою в різних життєвих ситуаціях.

Дослідження показало, що батьки не спостерігають за поведінкою своїх дітей загалом і за впевненою/невпевненою поведінкою зокрема. Впевненість у собі як позитивна якість характеру посідає лише п'яте місце у списку пріоритетів. Дослідження виявило, що більшість батьків (76%) схильні поводитися позитивно, коли їхні діти стикаються з труднощами; 19% батьків схильні до надмірної опіки і лише 4% (24%) батьків схильні до конструктивної поведінки, коли їхні діти стикаються з труднощами. Така неконструктивна поведінка перешкоджає активності особистості, що розвивається, призводить до пасивної та залежної поведінки, відсутності відповідальності та навичок вирішення проблем.

Анкетування вчителів

Паралельно з анкетуванням батьків здійснювалось анкетування 5 вчителів початкових класів, що дало змогу:

- з'ясувати ступінь розуміння педагогами сутності поняття «впевненість у собі»;
- здатність розпізнавати та визначати позицію цієї якості серед інших у вихованців, а також розвиток цієї риси в самому собі;
- визначення методів та прийомів, які вчителі використовують для формування впевненості в собі у молодших школярів;
- визначення труднощів, які зазнають педагоги під час навчання дітей молодшого шкільного віку впевненості в собі, а також шляхи подолання цих труднощів.

Результати анкетування вчителів показали, що більшість (80%) розуміють сутність поняття «впевненість у собі» і визначають його як уміння правильно оцінювати свої можливості, правильно оцінювати ситуацію і знаходити з неї вихід, уміння досягати поставлених цілей і сміливість перед труднощами. Не дали визначення цьому поняттю. Відповіді також не були достатньо вичерпними з точки зору методів і прийомів формування впевненості в собі та подолання невпевненості в собі: 60% вчителів зазначили, що їхні учні є впевненими в собі, але не всі вчителі обґрунтували це судження. Порівняно з батьками, відповіді вчителів є більш об'єктивними. Це може бути пов'язано з їхньою вищою педагогічною грамотністю та обізнаністю в питаннях діагностики різних якостей і характеристик дітей та їхніх досягнень. Якщо 10% вчителів початкових класів вважають, що активність, товарицькість і комунікабельність є найважливішими показниками впевненості дитини в собі, то 40% вчителів вважають, що сором'язливість, неприступність і боязкість є ознаками тривожності. Однак, впевненість у собі не входить до переліку особистісних рис, які вчителі вважають пріоритетними.

Що ще важливіше, вчителі вважають, що діти досягають хороших результатів у малюванні, хореографії та музиці, тобто в тих сферах, які їх найбільше цікавлять. Ці види діяльності спонукають дітей до активного і творчого самовираження, розкриття свого потенціалу, а також до самостійної і впевненої поведінки. Аналіз методів і прийомів, які використовуються для

управління предметною діяльністю, показує, що вчителі застосовують прийоми, які на нашу думку, пригнічують бажання дітей діяти впевнено. Ці прийоми формують у дітей раннього віку комплекс закомплексованості, сприяють розвитку нерішучості, обмежують спонтанність і самостійність, викликають недовіру до своєї компетентності та створюють стан стресу.

2.3 Визначення впливу дорослих на впевненість у собі у дітей 6-10 років

Експериментальна робота з педагогами. Було розроблено серію теоретичних і практичних занять для ознайомлення вчителів з проблемами розвитку довіри у дітей молодшого шкільного віку та вивчення особливостей взаємовідносин з суб'єктами з різним рівнем довіри. На цих заняттях вчителі оволоділи навичками аналізу поведінки дітей, характеристики власної поведінки по відношенню до дітей, формування позитивного ставлення до особистості учня та визначення найбільш доцільних педагогічних умов і методів формування та розвитку довіри як якості особистості. Орієнтовна тематика занять:

- 1) Впевненість у собі як особистісна якість людини.
- 2) Проблема дитячої невпевненості та самовпевненості.
- 3) Психолого-педагогічні умови виникнення впевненої поведінки у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.
- 4) Основні прийоми та способи виховання впевненості в собі у дітей 6- 10-и років.
- 5) Роль сім'ї у вихованні впевненості в собі у дітей.
- 6) Своєрідність педагогічного процесу виховання впевненості в собі у дітей.

На заняттях обговорювалися теоретичні питання, використовувалися методи вирішення проблем та різноманітні ігрові техніки (див. Додаток Ж). В індивідуальних бесідах з педагогами обговорювалися деталі розвитку впевненості в собі у кожної дитини та розроблялася єдина стратегія розвитку цієї якості.

Експериментальна робота з батьками передбачала проведення батьківських зборів, індивідуальні бесіди та консультації. Метою цих заходів було підвищення обізнаності батьків про впевненість як особистісну якість. Ці заходи також мали на меті надати батькам інформацію про найбільш прийнятний тип ціннісних орієнтацій дорослих для їхніх дітей та оптимізувати способи управління діяльністю їхніх дітей.

Обов'язковою умовою проведення зборів була активна участь кожного дорослого в обговоренні тем, пов'язаних з впевненістю та її розвитком. Теми зборів були оголошені заздалегідь і батькам були запропоновані конкретні практичні поради.

На зборах обов'язковим елементом були:

1. Вступне та заключне слово експериментатора. Організатор висвітлював основну проблему та підсумовував висловлені думки, спрямовуючи увагу учасників на ключові питання.

2. Ігрові вправи. Включали в себе діяльність, таку як «Визначення рівня впевненості й самокритичності», «Низький розвиток впевненості – причина багатьох лих» та інші. Ці вправи сприяли взаємодії учасників та допомагали їм усвідомити свої внутрішні стани та переконання.

3. Розв'язування проблемних ситуацій. Дозволяло учасникам вирішувати конкретні завдання та ситуації, що допомагало їм розвивати навички впевненості та критичного мислення.

4. Міні-дискусії. Забезпечували платформу для обміну думками та дискусій на теми, пов'язані з впевненістю в собі, що допомагало учасникам отримати різні погляди та підходи до проблеми.

Це й підвищувало інтерес до дискусії. Під час зустрічей батьки виробляли правила впевненої в собі поведінки та обмінювалися думками про те, як виховувати дітей, які вірять у власні сили, спираючись на власний досвід.

Орієнтовна тематика батьківських зборів:

- 1) Про впевнену й невпевнену поведінку.
- 2) Самооцінка завищена та занижена.

3) Кроки до впевненості в собі.

Практичний матеріал у Додатках Ж та И надає конкретні ресурси для роботи з батьками та вчителями. Використання тренінгу з розвитку впевненості Г. Прихожан є ефективним методом для залучення дорослих до процесу. Учасники також отримали ключ для розвитку позитивного ставлення до себе, що включає у себе любов до себе, розуміння власних слабкостей і недоліків, а також виявлення сили і здатності подолати труднощі для самовдосконалення. Це сприяє формуванню позитивної внутрішньої уяви та готовності подолати виклики.

У перебігу дослідження здійснювалась цілеспрямована робота з педагогами та батьками, а саме:

- підвищення обізнаності щодо впевненості в собі та особливостей її формування у дітей молодшого шкільного віку;
- утвердження дорослих у важливості впровадження процесу виховання вказаної якості та включення її до пріоритетних цілей виховання;
- переорієнтація дорослих на використання демократичних форм взаємодії з дітьми, прийняття доброзичливого та довірливого ставлення до них.

Тож, формування впевненості у дитини дійсно взаємодіє з оцінкою оточуючих та її власною діяльністю. Якщо дитина не розвиває свою впевненість та не вміє адекватно аналізувати свою діяльність, це може призвести до виникнення гострих афективних переживань, особливо, якщо оточуючі висловлюють негативні оцінки. Тривалі емоційні реакції на негативні оцінки можуть впливати на розвиток стійких особистісних рис, таких як низька самооцінка та невпевненість у собі. У таких випадках важливо підтримувати позитивне ставлення до власної особистості, створюючи середовище, сприятливе для самовдосконалення та розвитку навичок самоаналізу. Психологічна підтримка та конструктивний зворотний зв'язок можуть допомогти дітям краще зрозуміти себе та розвинути позитивне ставлення до своїх здібностей.

2.4 Методичні рекомендації щодо розвитку впевненості у дітей молодшого шкільного віку

Негативні риси особистості, такі як низький розвиток впевненості та уникнення викликів, можуть виникати як захисна реакція на важкі емоційні переживання, пов'язані з втратою впевненості. Наприклад, якщо дитина зазнає невдачі або негативної оцінки з боку інших, вона може намагатися уникати таких ситуацій, щоб уникнути неприємних відчуттів. Як наслідок, вона може відкидати нові виклики, обирати легші завдання або брати на себе менше відповідальності, ніж може впоратися. Важливо давати дітям можливість розвивати навички подолання труднощів, допомагати їм зрозуміти, що невдача - це частина процесу навчання та зростання, і заохочувати їх продовжувати розвиватися, незважаючи на труднощі.

Для підтримки планки на гідній висоті слід методично займатися формуванням впевненості. Оцінювальна діяльність вчителя залежить не лише від його професійної компетентності, а й від емоційної підтримки та позитивного ставлення до учнів. Такий підхід допомагає створити сприятливе середовище для розвитку впевненості в собі.

Не можна залишити осторонь й важливу роль батьків у формуванні впевненості своїх дітей. Атмосфера в сім'ї, підтримка та добрі стосунки є важливими факторами розвитку впевненості дитини. Впевненість дитини ґрунтується на її сприйнятті власної цінності, здібностей і досягнень, на яке значною мірою впливає те, як її бачать і оцінюють вчителі та батьки. Розуміння цього аспекту та вплив на нього сприяє гармонійному розвитку особистості учня та формує впевненість у собі.

Тому для формування впевненості у молодших школярів рекомендується:

- Створення психологічно безпечного середовища, де дитина відчуває любов, підтримку та можливість висловлювати свої емоції;
- Надання стимулюючого навчального середовища, де дитина може розвивати свої когнітивні навички та інтелектуальні здібності;

- Сприяння розвитку творчості та інтересів дитини, створення умов для самовираження та виявлення творчого потенціалу;
- Створюйте завдання, які відповідають рівню здібностей та інтересам кожного учня;
- Акцентуйте увагу на успіхах дітей, навіть якщо це невеличкі досягнення;
- Задавайте завдання, які діти можуть виконати з певними зусиллями;
- Заохочуйте та висловлюйте позитивне ставлення до зусиль учнів;
- Створюйте умови для спільної діяльності та взаємопідтримки;
- Забезпечте дітей відчуття безпеки, де вони можуть експериментувати та вчитися;
- Створюйте позитивне емоційне середовище, де діти можуть ділитися своїми ідеями та думками;
- Використовуйте різні методи та форми роботи, щоб кожна дитина могла знайти свій особливий спосіб навчання;
- Надавайте дітям конструктивний фідбек, який допоможе їм розуміти, що вони роблять добре, і як можна поліпшити свої навички;
- Співпрацюйте з батьками, використовуйте їхню допомогу та підтримку у формуванні позитивного ставлення до себе.

Батьки визначають вихідний рівень очікувань своєї дитини в навчанні, і це має вплив на те, як вона оцінює себе. Тому для формування впевненості дітей важливо, щоб батьки слідували конкретним порадам.

- Виділяти хоча б кілька хвилин кожен день, аби надати дитині повну увагу, не розподіляючи її на інші справи.
- Проявляти розуміння та визнання почуттів дитини, навіть якщо батьки не погоджуються з ними. Пояснювати, що різні люди можуть відчувати різні емоції, і немає «правильних» чи «неправильних» почуттів. Важливо пам'ятати, що визнання почуттів дитини, включаючи і негативні, не означає схвалення неприйнятної поведінки;

- При стурбованій ситуації або при формуванні плану, важливо запитати думку дитини та, за необхідності, пропонувати йому альтернативи. Це не лише сприяє розвитку самостійного мислення у дитини, але й демонструє, що його думка важлива, що, в свою чергу, надає дитині відчуття контролю над ситуацією;
- Демонструвати дітям свою безкорисливу любов;
- Встановлення послідовних та чітких обмежень допомагає дитині усвідомити, що світ навколо її передбачуваний. Впровадження цих обмежень вимагає визначення відповідних наслідків за невідповідну поведінку;
- Виявлення подяки та похвали дитині за конкретні вчинки є важливим стимулом для неї. Коли дитина відчуває, що батьки справжньо цінують його зусилля та досягнення, він більш імовірно буде продовжувати добрі вчинки;
- Рольові ігри, де діти можуть обігрувати різні сценарії та ситуації, можуть бути важливим інструментом для розвитку їх впевненості в собі. Це дозволяє дітям експериментувати з різними ролями, вирішувати проблеми та набувати практичний досвід. Наприклад, можна відігрувати ситуації в школі, де дитина стикається з конфліктами або повинна виступити перед класом. Це допомагає підготувати їх до реальних життєвих викликів і надає можливість розвивати навички самовпорядку та впевненості;
- Замість того, щоб відразу давати відповідь на питання чи вирішувати проблему, запитуйте дитину, як вона вирішила б ситуацію чи як вона розуміє проблему. Це сприяє їхньому критичному мисленню та розвитку власних рішень;
- Важливо вчити дітей виражати свої потреби та думки і водночас слухати інших. Вміння ефективно спілкуватися допомагає вирішувати конфлікти та впевнено взаємодіяти з оточуючими;

- Замість того, щоб лише хвалити за досягнення, акцентуйте увагу на зусиллях, які вони прикладають. Наприклад, скажіть: "Я бачу, що ти дуже стараєшся вирішити це завдання. Твої зусилля важливі.";
- Обговорюйте з дітьми їхні успіхи та невдачі, вислуховуйте їхні думки та враження. Це дозволяє їм висловлювати свої почуття та формувати свідомість про свої зусилля;
- Обговорюйте з дітьми їхні успіхи та невдачі, вислуховуйте їхні думки та враження. Це дозволяє їм висловлювати свої почуття та формувати свідомість про свої зусилля;
- Порівнюйте поточні досягнення дитини з її попередніми досягненнями. Покажіть їй, як вона розвивається та зростає в певних навичках чи здібностях;
- Розглядайте розвиток як поступовий процес, відзначаючи маленькі кроки та досягнення. Це допомагає уникнути великих тисків та створює позитивний підхід до розвитку;
- Поясніть дитині, що кожна людина робить помилки, і це є природнім аспектом життя. Наголосіть на тому, що це не означає невдачу, а, навпаки, може служити можливістю для вдосконалення;
- Розповідайте дитині про свої власні досвіди, коли ви стикалися з труднощами чи зробили помилки, і як ви вчилися на них. Це може допомогти дитині відчувати, що вона не єдина, хто зіткнувся з труднощами;
- Сприяти відчуттю важливості дитиною можна, делегуючи їй певні завдання або обов'язки, які сприяють допомозі у справах сім'ї;
- Проявляти повагу до індивідуальних особливостей дитини та враховувати її рівень розвитку на різних стадіях;
- Вчити дитину слідкувати за своїми досягненнями і відзначати свої успіхи, навіть невеликі. Це може зміцнити впевненість в собі та розуміння власних можливостей;
- Уникання порівнянь та позитивне підкреслення унікальності дитини;

- Розмовляйте з дитиною про важливість любові до себе і того, щоб бути самим собою. Поясніть, що кожна людина унікальна і це варто цінувати;
- Створіть традиції для основних свят, таких як Різдво, День народження, День матері чи День батька. Це може включати прикрашання ялинки, обмін подарунками або спільні вечори;
- Бережливо ставитися до внутрішнього світу дитини, поважати її інтереси та серйозно сприймати прикраси, навіть якщо вони здаються тривіальними, повторюваними або нудними;
- Завжди відкрито відповідайте на питання дитини про різноманіття та пояснюйте, чому це важливо. Заохочуйте її цікавість і допомагайте розуміти, що кожна людина приносить у світ щось особливе;
- Пояснюйте, що фізичні відмінності є природним явищем і роблять кожну людину унікальною.

Були розроблені такі рекомендації спеціально для педагогів з розвитку впевненості молодшого школяра:

- Використовуйте позитивну мотивацію. Підкреслюйте успіхи та досягнення, надаючи позитивний зворотний зв'язок;
- Створюйте цікаві завдання, які сприяють активному вивченню та розвитку;
- Оцінюйте не лише знання, але й розвиток навичок. Заохочуйте розвиток критичного мислення, творчості та самостійності;
- Спрямовуйте оцінку на індивідуальні потреби та можливості кожної дитини;
- Забезпечуйте позитивне та безпечне навчальне середовище, де діти відчувають себе комфортно та заохочуються до активної участі;
- Визначаєте і підкреслюєте індивідуальні успіхи кожного учня;
- Допмагайте дітям оцінювати свої власні досягнення. Розвивайте в них навички самоаналізу та саморегуляції;

Впевненість – ключовий елемент розвитку самосвідомості, і цей процес варто починати ще з дитинства. Впевненість у собі грає важливу роль у здатності розуміти та оцінювати власні здібності, ставити та досягати цілей, а також взаємодіяти з навколишнім світом.

Формування впевненості є ключовим елементом розвитку особистості дитини. Впевненість, в основі якої лежить оцінка оточуючих, визначається впливом як дорослих, так і ровесників. Оціночна робота вчителя має важливе значення у формуванні впевненості учнів початкової школи. Проте важливо визнати, що роль батьків також відіграє ключову роль у створенні адекватної впевненості дітей молодшого шкільного віку. В контексті цього процесу, впевненість спочатку формується через оцінку батьків, підкреслюючи важливість спільних зусиль вчителів і батьків у створенні позитивного самовідчуття у молодших школярів.

Отже, створення безпечного навчального середовища та визнання дорослими має вирішальне значення для формування впевненості у молодших школярів. Родинне середовище відіграє ключову роль у вихованні дітей та визначає їхні пізнавальні інтереси, в той час як навчальний заклад впливає на усвідомлення соціально прийнятних шляхів їх реалізації. Співпраця між батьками і вчителем сприяє формуванню позитивного ставлення дитини до себе та встановленню адекватного рівня очікувань як основи для розвитку впевненості.

Висновки до розділу

Рівень впевненості в собі дітей віком 6-10 років вивчався за допомогою комплексної методики, що проводилася у трьох сферах: діти, батьки та вчителі. Враховуючи статі досліджуваних та використовуючи такі методи, як бесіда, педагогічне спостереження, моделювання експериментальних ситуацій та анкетування для дослідження основних якостей особистості на різних вікових етапах, у різних видах діяльності та за різних організаційних умов, було

отримано вичерпну інформацію щодо проявів впевненості у молодшому шкільному віці.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було визначено структурні компоненти самооцінки. Когнітивний компонент ґрунтується на знаннях про себе, власні потреби та здібності, стійких інтересах та усвідомленні власної цінності. Компоненти впевненості в собі включають здатність покладатися на себе, оптимістичне ставлення до труднощів та адекватну самооцінку. На нашу думку, гармонійне поєднання вищезазначених компонентів у діяльності дітей молодшого шкільного віку є мінімально достатнім критерієм оцінки впевненості.

На процес формування довіри впливають різні чинники, найважливішими з яких є формування референтної групи, що складається з авторитетних дорослих, однолітків та самосвідомості. Особливості формування та розвитку впевненості у дітей віком 6-10 років визначаються індивідуальним досвідом та мотивацією досягнення.

Дослідили стан проблеми дитячої впевненості в освітній практиці. Це робиться диференційовано, враховуючи насамперед вікові та індивідуальні особливості розвитку дитини. Позитивні дії педагога включають доброзичливе спілкування, підтримку індивідуальних досягнень дитини, створення умов для самостійності та спонтанності. Зрозуміло, що самореалізація дитини залежить від визнання та схвалення її досягнень значущими для неї людьми. Було відзначено, що вчителі не приділяють достатньої уваги процесу та результатам предметної діяльності учнів. Використовуються методики, які не сприяють розвитку впевненості в собі.

Щоб допомогти дітям молодшого шкільного віку розвинути впевненість у собі, просвітницькі заходи слід проводити спільно з учителями та батьками. Недостатня обізнаність дорослих щодо цього феномену є причиною недооцінки ролі впевненості в собі у розвитку особистості молодшого школяра.

Освітні пріоритети вчителів і батьків зазнали змін у напрямку підвищення їхньої обізнаності щодо сутності теми дослідження та вивчення конкретних

методів впливу на розвиток впевненості у дітей. Загалом, вчителі та батьки переорієнтували свою увагу на позитивне самосприйняття та розуміння своїх дітей. Це пояснюється професійною компетентністю педагогів у впровадженні процесу самоусвідомлення образу «Я» у дитини, їхньою більшою обізнаністю з питаннями виховання дітей конкретної вікової групи та з певними ціннісними характеристиками, а також професійною готовністю розуміти теоретичний та практичний матеріал.

Створення безпечного навчального середовища та визнання дорослими має вирішальне значення для формування впевненості у молодших школярів. Родинне середовище відіграє ключову роль у вихованні дітей та визначає їхні пізнавальні інтереси, в той час як навчальний заклад впливає на усвідомлення соціально прийнятних шляхів їх реалізації. Співпраця між батьками і вчителем сприяє формуванню позитивного ставлення дитини до себе та встановленню адекватного рівня очікувань як основи для розвитку впевненості.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило правильність висунутої гіпотези і дало змогу зробити такі висновки:

1. Досліджено рівень розвитку проблеми в педагогічній теорії та практиці, виявлено розбіжності в розумінні природи та механізмів формування впевненості в собі як особистісного явища. Також виявлено відсутність єдиної точки зору на вікову специфіку цього процесу, факторів формування впевненої поведінки у дітей молодшого шкільного віку та педагогічних умов, сприяючих розвитку цієї якості особистості.

Ми розглядали підходи до визначення сутності поняття "впевненість у собі" у молодших школярів, використовуючи визначення інших вчених. Це розуміння включає аспекти, такі як здатність дитини усвідомлювати власну спроможність у розв'язанні завдань, адекватне оцінювання власних можливостей, довіра власному досвіду, розрахунок на нього у складних ситуаціях та переконаність у досягненні успіху. Основним показником впевненості в собі, як базової якості особистості, є впевнена поведінка.

2. Визначені структурні складові вивченої якості включають когнітивний аспект (знання дітей про впевненість у собі та впевнену поведінку), емоційний аспект (емоційні реакції на оцінювання, ставлення до себе, відношення до успіху та невдач) і поведінковий аспект (вміння вести себе впевнено в ускладнених ситуаціях). Критеріями для вимірювання впевненості в собі молодших школярів слугували такі показники, як здатність розраховувати на власні сили, оптимістичне ставлення до труднощів і адекватна самооцінка. Ці критерії були характеризовані відповідними показниками, які відрізнялись за ступенем свідомості відносин до себе, підходом до труднощів, об'єктивністю оцінки власних досягнень та готовністю довіряти власному досвіду.

3. Виявлено і обґрунтовано педагогічні умови для оптимізації процесу виховання у дітей молодшого шкільного віку впевненості в собі. Зокрема, наголошено на:

1) Сформованості системи знань про впевненість в собі у дитини:

- 2) Здійснено роботу щодо розвитку та углиблення знань дітей про власні можливості.
- 3) Створенні дорослими та емоційному підкріпленні ситуацій, які підтримують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки:
- 4) Забезпечено емоційну підтримку від дорослих у ситуаціях, що сприяють формуванню позитивного ставлення до власної впевненої поведінки.
- 5) Включенні дитини у різноманітні ігри, сприяючи соціально мотивованій упевненості в собі:
- 6) Застосовано різноманітні види ігор, такі як рухливі, сюжетно-рольові, дидактичні та театралізовані, що сприяли розвитку соціальної мотивації для впевненості в собі.

У ході впровадження цих умов був застосований різноманітний набір методів і прийомів, таких як дискусії, різноманітні ігри, вправи, створення ситуацій успіху, розв'язання проблемних ситуацій, аналіз поведінки казкових персонажів, інсценізації та участь у різних формах продуктивної діяльності. Це сприяло не лише розвитку впевненості в собі, а й активному залученню дітей до виховного процесу та формуванню їхньої суб'єктної позиції.

4. Була створена та протестована система підтримки розвитку впевненості в собі у дітей початкової школи. Ця система націлена на підсилення вивченої якості і враховує вплив сімейного та шкільного виховання.

Розвиток впевненості важливий для саморозвитку дитини і впливає на її загальний успіх та емоційний стан. Передбачення та підтримка розвитку впевненості у молодших школярів є важливим завданням для батьків та педагогів.

